

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Методичні вказівки
з планами семінарських занять
з дисципліни «Культурологія» для студентів усіх спеціальностей
денної форми навчання

Методичні вказівки з планами семінарських занять з дисципліни «Культурологія» для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання / Укл.: Спудка І.М., Сигида Г.А. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2025. 72 с.

Укладач: І.М. Спудка, доцент, канд.іст.наук
Г.А. Сигида, ст. викладач

Рецензент: Г. М. Васильчук, д-р іст. наук, професор,
кафедри джерелознавчих студій та
суспільних комунікацій Запорізького
національного університету

Відповідальний
за випуск: М.В. Дєдков, професор, канд.іст.наук.

Затверджено на засіданні
кафедри українознавства та
загальної мовної підготовки,
протокол № 9 від 17.06.2025 р.

Затверджено на засіданні
Науково-методичної комісії
Гуманітарного факультету
протокол № 9 від 20.06.2025 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Семінар 1. Культура як предмет культурології.....	5
Семінар 2. Культура Стародавнього Сходу та її значення.....	13
Семінар 3. Культура античного світу.....	21
Семінар 4. Культура Візантійської імперії.....	34
Семінар 5. Культура Північного Відродження.....	40
Семінар 6. Культура епохи Реформації та Просвітництва в Європі (XVII–XVIII ст.).....	50
Семінар 7. Західноєвропейська культура XIX ст.....	57
Семінар 8. Світова культура XX ст. – початку XXI ст.....	66

ВСТУП

Курс з навчальної дисципліни “Культурологія” ставить за мету формування у студентів цілісного уявлення про культурний простір і місце людини в ньому. Під час вивчення курсу необхідним є відтворення універсального образу світу в його динамічному розвитку, забезпечення основи формування культури мислення студентів. Під час лекційних та семінарських занять, що передбачені курсом у відповідності до навчального плану, студенти повинні засвоїти предметний зміст категоріально–понятійного апарату, принципів та методологічних засад курсу. Розглянути основну проблематику, періодизацію теоретичного курсу. Зміст і напрями соціально-економічних і політичних процесів, що призводили до культурних зрушень. Студент повинен уміти:

- користуватись під час здійснення культурологічного аналізу теоретичними знаннями в обсязі програми курсу;
- орієнтуватися у змісті і суті основних культурних процесів, з зазначенням проблемних питань;
- здійснювати культурологічний аналіз найсуттєвіших явищ сучасної культури, їх взаємовпливу і взаємозбагачення;
- визначати провідні тенденції сучасного культурного життя;
- визначати соціокультурні риси сучасного суспільства, його можливості і перспективи у діалозі культур “Схід – Захід”;
- вести дискусію з культурологічних проблем пов’язуючи питання єдності ідеології, мови, етносу та історичних форм культури.

Семінар 1: Культура як предмет культурології.

План

1. Історичний характер уявлень про культуру.
2. Типологія, структура та функції культури.
3. Мистецтво як феномен культури.
4. Цивілізація. Взаємозв'язок культури та цивілізації.

Теми рефератів

1. Історія становлення культурології як науки.
2. Культура як спосіб реалізації творчих можливостей людини.
3. Основні напрями у сучасній культурології.
4. Взаємодія феноменів духовної культури.
5. Особливості культурологічних концепцій.

Список рекомендованої літератури

1. Історія світової культури: навч. посіб. [Керівник авт. колективу Л. Т. Левчук]. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
2. Лобас В.Х. Українська і зарубіжна культура: навч.посібник. Київ: МАУП, 2000. 224с.
3. Матвеева Л.Л. Культурологія: Курс лекцій: навч.посібник. Київ: Либідь, 2005. 512с.
4. Сучасна культурологія: навч. посіб. / за заг. ред. К. В. Кислюка. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 342 с.
5. Українська та зарубіжна культура: навч. посібник [за ред. М.М.Заковича]. Київ: Т-во "Знання", 2000. 267с.

1. Культура – явище неймовірно складне та багатопланове. Вона співвідноситься з такими поняттями як людина, світ, природа, суспільство, життя. Осягнення сутності культури, або хоча б наближення до розуміння цього феномену, є важливою умовою самореалізації особистості, позитивного вирішення суперечностей між особистістю та соціальним середовищем, людством та природою.

Зрозуміти сутність культури можна лише через призму продуктивної діяльності людини, суспільства. Поняття культури означає універсальне ставлення людини до світу, через яке людина створює себе і навколишній світ.

Поняття, що аналізується, походить від латинського слова *cultura*, що означає вирощування, обробку, працю землероба і її результати. Вперше воно було використане в Стародавньому Римі у трактаті державного діяча і письменника Марка Порція Катона (234-149 рр. до н.е.), а пізніше у промовах римського оратора і філософа Цицерона (106-43 рр. до н.е.) культура пов'язується з духовністю.

У філософській та соціологічній вжиток термін культура увійшов у XIII ст. як дещо, що протистоїть “чистій природі”. З цього часу її почали розуміти, як характеристику “людського”, як якусь чисту духовність, що існує у філософській, науковій і художній творчості.

У значенні самостійного поняття “культура” з'явилася у працях німецького юриста, історика й філософа С. Пуфендорфа (1632-1694). Він вживає його для визначення результатів діяльності суспільної людини.

Французькі просвітителі XVIII століття (Вольтер, Кондорсе, Тюрго) культ розуму зробили синонімом культури. Просвітителі сприяли тому, що чуттєве ставлення людини до дійсності стало предметом наукового пізнання, а наука, з легкої руки німецького філософа А.Г.Баумгартена, отримала назву “естетика”. Для деяких мислителів цей термін став синонімом культури загалом.

На відміну від попередніх філософський підхід шляхом аналізу виокремлює певні риси, характеристики, закономірності і розуміє їх як складові культури або як причину її розвитку. Бачити і розуміти – різні речі. Філософія має справу з розумінням. При цьому культура трактується як “зміст” або “засіб буття” суспільства.

2. Першим спеціалістом, який здійснив спробу систематичного обґрунтування теорії культури, був американець Леслі Вайт (1900-1975 рр.). Свою теорію він назвав культурологією, і хоча цей термін був відомий і раніше, він отримав загальносвітове визначення лише після виходу в світ основних праць Л. Вайта.

За твердженням засновника культурології, культура – це наукова категорія, що відбиває особливу сферу дійсності, притаманну лише людському суспільству і має власні закони функціонування й розвитку. Професіональне вивчення культури, на думку Л.Вайта, матиме для людства не менше значення, ніж відкриття геліоцентричної системи та створення клітинної теорії, оскільки майбутнє людства визначається станом соціальних, економічних і

політичних систем, функціонування яких забезпечує відповідна культура.

Світова наука пропонує також трактування культури як системи особливих засобів вирішення проблем, що постають перед людством. Культура характеризує особливості поведінки, свідомості та діяльності людей в конкретних сферах суспільного життя

В ролі суб'єктів культурної діяльності можуть виступати: окремі людські індивіди, різноманітні соціальні групи, класи, етноси, історично конкретні суспільства, людство. В ролі об'єктів можуть бути: природа в натуральному стані, частково перетворені людиною природні об'єкти, соціальні об'єкти і, знову-таки, людина.

Людина розвивається в культурі як в одному з головних засобів самореалізації і постійно взаємодіє з об'єктами культури. Загалом же культура - це гармонія духовного й матеріального. Складність і різноманітність культури можна глибше пізнати, якщо диференціювати її на більш конкретні елементи

Типологія культури – це чітка класифікація культур, що існували, на основі певного взірця. Частіше за взірець будь-якого типу культури приймається ідеальна (теоретично розроблена) модель. Вона створюється на основі так званого архетипу – несвідомого колективного відображення досвіду попередніх поколінь у загальнолюдських первообразах.

Реальними взірцями типу культури частіше за все виступають історичні утворення життєдіяльності суспільств, які зафіксували себе сукупністю суттєвих і значних показників, по відношенню до способу життя людей можна розрізнати три типи культури: а) життя людей у природі, яке було домінуючим для народів до XIV–XV ст.; б) життя людей “у другій природі”, яке характеризує розвиток суспільства у XV–XIX ст.; в) життя людей на виживання. Останній тип виник з появою і загостренням глобальних проблем XX століття.

Духовно-релігійне обґрунтування виникнення і затвердження чотирьох типів культур : буддійського, християнського, ісламського, а також конфуціансько-даосиського. За ознакою свободи совісті можна виділити два типи культури: релігійний і світський. Типи культур виокремлюються і за соціально-етнічною ознакою.

Основою типів культур виступає зв'язок культури з науково-технічним прогресом. За цією ознакою виокремлюють доіндустріальний (традиційний), індустріальний (техногенний) і

постіндустріальний (цивілізаційно-гуманістичний, інформаційний, раціонально-інтелектуальний) типи культури.

Існують типи культур, які відповідали основним історичним епохам людства:

- культура давніх суспільств (до V ст. н.е.);
- культура Середніх віків (V–XV ст.);
- культура Відродження та Реформації (XV–XVI ст.);
- культура Нового часу (XVII–XIX ст.);
- сучасна культура (XX–XXI ст.).

За основними носіями структуру культури утворюють культура особистості; культура соціальних груп; культура станів та класів; культура поколінь; культура етнічних спільностей та інші.

За масштабами поширення і особливостями відтворення розрізняють елітарну і масову(популярну) культуру, різні субкультури. Типологія і класифікація культури спрямовані на з'ясування культурно-творчого потенціалу людей і на активну участь кожного у відтворенні конкретної культури.

Згідно з однією з існуючих концепцій, культура трактується як сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством. При цьому виявляється можливість осмислити культуру як прояв різних сторін суспільного життя. Таким чином, долається досить вузьке розуміння терміну, коли в ньому взагалі не враховуються економічні, технічні, політичні та інші явища.

В структурному відношенні, культуру поділено на матеріальну та духовну. Але такий розподіл відносний. Культурі не притаманна чітка внутрішня організація, кордони культурних явищ розпливчаті.

Матеріальна і духовна культура дуже тісно співіснують. Все матеріальне виявляється реалізацією духовного, а духовне майже не існує без матеріальної оболонки.

Вітчизняна культурологія виділяє такі основні функції культури як суспільно-історичного явища:

- 1) пізнавальна;
- 2) світоглядна;
- 3) комунікативна;
- 4) оціночно-нормативна;
- 5) інтегративна.

3. Розвиток культури супроводжується виникненням та становленням самостійної системи цінностей. До них належать: міфологія, релігія, наука і мистецтво.

Мистецтво продуціює свої власні цінності за рахунок художньої діяльності, художнього освоєння дійсності. Його завдання - пізнання естетичного, художня інтерпретація автором явищ навколишнього світу.

Мистецтво збагачує культуру духовними цінностями завдяки художньому виробництву, через створення суб'єктивованих уявлень про світ, через цілу систему образів, що символізують зміст та ідеали певного часу, певної епохи.

Роль мистецтва у розвитку культури неоднозначна. Водночас мистецтво є конструктивним і деструктивним, воно здатне виховувати в душі піднесених ідеалів і навпаки. Термін “мистецтво” вживається синонімічно до поняття художня культура

До художньої культури епохи належать: сукупність художніх цінностей (творів мистецтва), що наслідуються (завжди вибірково) від попередників; комплекс художніх цінностей самої даної історичної епохи; набір сформованих і загальноприйнятих норм та “технологій” мистецтва; творчі об'єднання виробників художніх цінностей (корпорації, братства, гуртки, спілки); художня критика тощо.

В сучасній науці немає єдиної загальновизнаної класифікації видів мистецтв. Найпоширеніша з них поділяє види мистецтв на три групи: просторові або статичні (усі образотворчі мистецтва й архітектура); часові або динамічні (література і музика) та просторово-часові (балет, театр, кіно).

Класифікація видів мистецтв може вестися і на підставі інших ознак: мистецтва поділяються на прості і синтетичні, видовищні і невидовищні, пов'язані з утилітарним призначенням (напр., декоративно-прикладне) і не пов'язані з ним. Таким чином, різноманітні класифікації мистецтв не тільки допомагають з'ясуванню специфіки кожного окремого виду мистецтва, а й сприяють зближенню різних видів художньої творчості

У художній культурі Давньої Греції особливе місце посідала музика. У добу Середньовіччя на перший план виступає мистецтво архітектури. З XVI століття починає складатися система мистецтв, властива Новому часу. Спочатку головні позиції займають образотворчі – живопис, скульптура, графіка.

Наприкінці XVII – у XVIII ст. провідні позиції поряд з образотворчими мистецтвами завойовує театр. Формуються класичні для нашого часу музичні жанри та інструментарій.

Слід зауважити, що поняття літератури як виду мистецтва в усій різноманітності її жанрів остаточно сформувалося лише в добу Нового часу. А у XIX столітті література досягає свого розквіту.

Художня культура сучасності охоплює і дуже давні, і порівняно нові види мистецтва. Так, образотворче мистецтво існує ще з часів первісного суспільства, а історія кінематографії налічує ледь більше сотні років. З середини XX століття дістав розвиток такий новий вид мистецтва, як телебачення. Останні десятиліття позначені появою різноманітних форм медіа-мистецтва (відео кліпи, відео інсталяції, відео скульптура і т.п.).

В цілому мистецтво підтримує відкритість системи цінностей, відкритість пошуку і альтернативної орієнтації в культурі, що врешті-решт призводить до виховання духовної незалежності людини, свободи духу. Для культури це дуже важливий потенціал і фактор її розвитку.

Існує ще й жанровий поділ мистецтва за тематичними, структурними або функціональними принципами. У кожному виді мистецтва система жанрів складається по-своєму. У літературі жанри визначаються на підставі належності твору до літературного роду. У музиці жанри розрізняються : за способом виконання. У живопису жанри визначаються за предметом зображення а також за характером зображення.

З розвитком мистецтва його видово-жанрова система зазнає постійних змін: деякі жанри застарівають і виходять із вжитку, проте з'являються нові.

На початку XXI століття все частіше і більш аргументовано заперечуються претензії новочасної науки на одноосібне володіння істиною. Змінюються і самі наукові парадигми, причому простежується тенденція до зближення характерно наукових парадигм із принципами інших форм пізнання та освоєння світу, насамперед релігії та мистецтва.

4. Поняття цивілізація є одним з ключових термінів західної гуманітарної традиції, системи соціологічних і культурологічних знань. Латинське слово “civitas” означає “громадянство, громадське

суспільство, держава, місто”. Саме ж поняття “цивілізація” з’являється у XVIII ст.

Вся історія поняття “цивілізація” тісно пов’язана з історією поняття “культура”. Останні два століття ці поняття в більшості випадків виступають як синоніми, однозначні терміни. Так, як і “культура”, “цивілізація” означає небіологічні форми дійсності людини, систему явищ, які виділяють людину із природи, сукупність речей та ідей, штучно створених людиною.

Крім того, поняття “цивілізація” (як і поняття “культура” в деяких випадках) вказує на ту чи іншу форму історичного життя людей, обмеженою просторовими рамками або межами якоїсь епохи. Наприклад, говорять про “східну цивілізацію”, “європейську цивілізацію”, “античну цивілізацію”. Науковий підхід, що ґрунтується на прагненні точно встановити географічні та історичні координати цивілізації (точніше цивілізацій), називається теорією локальних цивілізацій.

Одне із значень поняття “цивілізація” – це рівень, ступінь громадського та культурного розвитку. З цього погляду в історії людства виділяються “доцивілізаційний” етап та епоха цивілізацій. Вони не тільки йдуть один за одним, але можуть існувати одночасно.

“Цивілізація” також може розглядатися як сукупність досягнень матеріальної і духовної культури якихось істот або наділених інтелектом істот, не обов’язково людей. Наприклад, прихильники уфології говорять про “позаземні цивілізації”, письменники-фантасти – про “цивілізацію комах” тощо.

У культурології ставиться питання про типології цивілізацій що характеризуються:

- 1) панівним типом господарської діяльності – землеробські та індустріальні або приморські та континентальні;
- 2) принципом природно – географічного середовища – “відкриті” та “закриті”, інтравертні та екстравертні;
- 3) за релігійним принципом.

Терміни “цивілізація” і “культура” тісно пов’язані як за походженням, так і за основними значеннями. Але між цими поняттями існує істотні відмінності.

У зв’язку з тим, що терміни “культура” і “цивілізація” надзвичайно багатопланові, відмінність людини від природи, людського суспільства від природного середовища. Як “культура” так

і “цивілізація” застосовуються для визначення певних історичних типів культури, епох в історії культури, які мають конкретну географічну вказівку на форми культури.

Характерно, що, коли говорять про “цивілізовані країни”, мають на увазі країни з високим рівнем екологічного, технічного й соціального розвитку. Проте “культурною країною”, “країною високої культури” можуть називати і відносно бідну країну з низьким або середнім рівнем соціально-економічного й технічного розвитку. У зв’язку з цим сучасні політологи говорять про “конфлікт цивілізацій” (наприклад, західної, ісламської та східної), а не про “конфлікт культур”.

Історія людства нараховує багато цивілізацій, які мали неповторні риси та вигляд. Вони руйнувались або їх руйнували, на їх уламках виникали інші. У надрах сучасного індустріального суспільства зароджуються контури майбутніх цивілізацій.

Тестові завдання

1. Наука що вивчає культурні цінності називається:
 - а) етнологія;
 - б) нумерологія;
 - в) аксіологія.
2. Вперше термін “культура” було використано у роботах:
 - а) М.П.Катона;
 - б) С.Пуфендорфа;
 - в) Аристотеля;
3. За синонім “культури” вважали культ розуму:
 - а) представники німецької класичної філософії;
 - б) італійські гуманісти;
 - в) французькі просвітителі.
4. Кому належить першість у систематизації теорії культури:
 - а) П.Сорокіну;
 - б) Л.Уайту;
 - в) М.П.Катону.
5. Коли з’являється поняття “цивілізація”?
 - а) XVI ст.;
 - б) XVIII ст.;
 - в) XIX ст.

Семінар № 2. Культура Стародавнього Сходу та її значення

План

1. Формування та особливості розвитку цивілізацій Стародавнього Сходу.
2. Зародження писемності, освіти та наукової думки в країнах Стародавнього Сходу
3. Системи релігійних уявлень в країнах Стародавнього Сходу
4. Архітектура та будівельна майстерність у стародавні часи.

Теми рефератів

1. Піраміди, учені, відкриття.
2. Міфологія Єгипту.
3. Перша писемна законодавча система – закони Хаммурапі.
4. Поезія і живопис Китаю.
5. Технічні досягнення країн Стародавнього Сходу.

Список рекомендованої літератури

1. Історія світової культури: Навч. посіб. / Керівник авт. колективу Л. Т. Левчук. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
2. Лекції з історії світової та вітчизняної культури[за загальн. ред. А.В. Яртіся, С.М. Шендрика, С.О. Черепанової]. Львів: Світ, 1994. 496с.
3. Полікарпов В. С. Лекції з історії світової культури. Київ: Знання, 2006. 359 с.
4. Світова художня культура: Від первісного суспільства до початку середньовіччя: навч. посіб.[О.П. Щолокова, С.В. Шип, О.Л. Шевнюк, О.М. Семашко] Київ: Вища школа, 2004. 176с.
5. Художня культура світу: Арабо-мусульманський культурний регіон. Африканський культурний регіон. Індійський культурний регіон.: навч. посіб. [Н. Є. Миропольська, Є. В. Белкіна, Л. М. Масол та ін.] Київ: Вища школа, 2003. 195с.

1. Великий внесок у культуру всього людства зробив Стародавній Схід. Так прийнято називати давні класові суспільства на великому терені Азії та Африки. Тут почалася людська цивілізація, виникла державність. Стародавній Схід – це країни Південної та Східної Азії, Північної та Північно-Східної Африки в період виникнення та існування рабовласницької формації з середини 4 тис. до н.е. – для Єгипту, з 2 тис. до н.е. – для Індії та Китаю до становлення феодалізму.

Студентам слід розглянути умови, що сприяли швидкому розвиткові продуктивних сил, виникненню великих поселень, декотрі з яких вирости у міста. Взагалі, місто (як наслідок процесу урбанізації) принципово нове явище в історії людства; воно стає центром управління, ремісничого виробництва, релігії і мистецтва. Низка самостійних міст вздовж течії Нілу, міста-держави Межиріччя, центри культур Мохенджо-Даро й Хараппи. Треба усвідомити, що необхідність об'єднання і координації зусиль численних громад зумовила зростання ролі державної влади, створення специфічної форми такої влади - необмеженої монархії, яку часто називають «східною деспотією». Цар був не тільки носієм усієї повноти влади (законодавчої, виконавчої, судової), але й визнавався надлюдиною, ставлеником богів, їх нащадком або й навіть одним з богів.

Перші рабовласницькі цивілізації сформувались на рубежі IV-III тис. до н.е. у Єгипті й Месопотамії. Чому вважається, що саме вони визначили весь подальший розвиток Близького Сходу? На протязі II - першої пол. I тис. до н.е. триває розклад первіснообщинного ладу і виникнення рабовласницьких держав в інших частинах Стародавнього Світу. Міста-держави (поліси) складаються у Східному Середземномор'ї (Угаріт, Ебл, Бібл та ін.), в Малій Азії і Північній Месопотамії формуються Хеттська й Ассирійська держави, закладаються основи індійської та китайської цивілізації. Незважаючи на географічну масштабність й етнічне розмаїття, студентам слід виокремити загальні особливості формування та культурного розвитку цивілізацій Стародавнього Сходу (давньоєгипетської, месопотамської, давньоіндійської та давньокитайської).

2. У другому питанні треба навести фактичний матеріал, щодо форм письма, видів освіти та зародження наукових знань у цивілізаціях, що вивчаються у семінарі. На досить високому рівні у єгиптян була освіченість. Вони вважали, що знання наближують

людину до краси. Люди, які спеціально опанували мистецтво читання та письма називалися писцями. Посада писаря займала важливе місце в країні. Вони користувалися найвищими привілеями давньоєгипетської держави. Розвиток писемності та технологія обробки папірусу для письма привели до появи літератури. Єгипет – батьківщина історичної повісті, казок, байок, любовної лірики. В “Книзі мертвих” вміщувалися відомості про заупокойний культ, моральні цінності давньоєгипетського суспільства. Але література не обмежувалась релігійною тематикою. В IV тис. до н.е. з’явилися перші літературні твори світського характеру. Народ віддавав перевагу казкам. Навести приклади світської літератури. Релігійно-містичні, медичні, наукові тексти, хроніки та літописи складались і зберігались в скрипторіях (“будинках життя”) при храмах або їх записували на стінах гробниць і пірамід.

Далі слід розповісти про прикладний характер науки, що зароджувалася. Математика, астрономія, механіка були пов’язані з сільським господарством і мореплавством, хімія та медицина (в основному хірургія) – з мистецтвом бальзамування. Про високий розвиток математики свідчать 36 математичних трактатів. Математики Єгипту створили систему числення, близьку до десяткової, виробили спеціальні знаки для позначення чисел. Відомі їм були арифметична та геометрична прогресії. Розливи Нілу, цикли сільськогосподарських робіт заставляли спостерігати за явищами природи. Це привело до зародження астрономії та виникнення календаря. Складались географічні карти, використовувалися сонячні та водяні годинники.

Дворіччя – батьківщина літературних творів, які ми сьогодні відносимо до видатних пам’яток світової літератури. Шумери створили перші в людській історії поеми про “золотий вік”, написали перші елегії. Найдавніша пам’ятка шумерської літератури – цикл сказань про відважного і непереможного героя Гільгамеша, царя міста Урук, сина смертного і богині Нінсун. Треба згадати про систему письма, що склалася у цьому регіоні, а також висвітлити високий рівень нукових знань особливо в математиці та астрономії. Наголосити, що в Месопотамії вперше було винайдене колесо, гончарний круг, бронзу, кольорове скло. Визначною пам’яткою юридичної думки стали закони вавілонського царя Хаммурапі (1792 – 1750 рр. до н.е.).

Одне з унікальних явищ у світовій культурі – культура Індії. І студентам слід довести цю унікальність розповіддю про ієрогліфічну систему письма, що досі не розшифрована. Додати відомості про неповторні збірники гімнів та жертовних формул: “Ригведа” (Веда гімнів), “Самаведа” (Веда пісень), “Яджурведа” (Веда для жертвоприношень), “Атхарваведа” (Веда заклинань). Веди написані староіндійською (ведійською) мовою або мовою санскриту, що означає “досконалий”, “оброблений”. На основі санскриту була створена своєрідна писемність. Алфавіт складався з 48 літер, з яких 12 – голосних. Володіння санскритом було ознакою освіченості та культурності. Стародавній Індії був притаманний високий рівень науково-природничих та гуманітарних знань. Розкажіть про розвиток математики, астрономії, філософії. Які з наукових термінів прийшли в наше життя саме із Індії? Треба відзначити значні досягнення давніх індійців в галузі медицини. Давньоіндійські вчені відкрили атомістичну будову речовин. Індійським астрономам належить припущення про обертання Місяця навколо Сонця.

Відповідь про досягнення давньокитайської культури слід розпочати з історії писемності, бо вже в XV ст. до н.е. в Китаї існувала розвинута система ієрогліфічного письма, яка нараховувала більш 2000 ієрогліфів. З ієрогліфічною писемністю пов’язана самотність китайського мистецтва та спосіб мислення давніх китайців. Розвиток духовної культури Китаю сприяв книгодрукуванню, а каліграфія – мистецтво написання ієрогліфів – перетворилася в окремий вид мистецтва. Саме каліграфія створила шкалу оцінок для творів живопису, а також зв’язала живопис й літературу. Китайцям належить епохальний винахід – книгодрукування. Хоч ієрогліфічна письменність не сприяла набірному принципу, але у китайців поступово з’являється велика кількість паперових книг і починається формування бібліотек.

До XII ст. н.е. в Китаї було зроблено більше відкриттів і винаходів, ніж в будь-якій іншій країні. Розкажіть про них докладно. Згадайте, що саме у Китаї були зроблені такі цікаві відкриття як технологія виготовлення пороху, сірчаної кислоти, шовку, лаків і фарб. Ця країна дала світу шедеври порцеляни, секрет виготовлення якої передавався з покоління в покоління.

У висновках до другого пункту слід пояснити популярність математичних та астрономічних знань, відзначити системи освіти, які

склалися у різних регіонах Стародавнього Сходу і забезпечили розвиток наукових знань.

3. Релігія та, органічно пов'язана з нею, міфологія були основою основ світоглядної системи стародавніх єгиптян. Давній Єгипет вважається класичною країною поклоніння богам у вигляді тварин. Студентам слід розповісти про найбільш поширені давньоєгипетські культу: тварин, Ніла, фараона, Сонця, мертвих (заупокійний), Осіріса (культ природи). Прослідкувати за змінами релігійної системи відповідно до розбудови єгипетської державності.

Найдавнішим культом в Месопотамії був культ богині-матері. До культу богині-матері приєднався культ підлеглої їй богачоловіка, божества родючості. Тісний зв'язок населення Дворіччя з природою формував уявлення про світ богів. Перше місце в шумерському пантеоні посідала тріада богів: Ан – бог неба, Ентіль – бог землі, Енке – бог води. Четверте місце належало богині Нінхурсат, “мати всього живого”. Окремо слід згадати таких богів як Мардук та Аштур, розповісти про розповсюджене шанування демонів добра і зла. Демонів зображували напівлюдьми, напівтваринами, добрих – у вигляді окрилених п'ятиногих биків з людськими головами або у вигляді людей з пташиною головою та крилами.

Специфічною рисою релігійного життя Індії є те, що в ньому існували різні види релігії. Для ведизму було характерне поклоніння багатьом богам, обожнювання сил природи, вчення про переселення душ. Численні риси ведизму перейшли до індуїзму – основну релігію сучасної Індії.

У VI ст. до н.е. зародився буддизм. Він проповідував позбавлення людей від страждань шляхом відмови від бажань і досягнення “вищого просвітлення” – нірвани. Засновник буддизму Сідхартха, названий Буддою (просвітлений), виражав протест народу проти брахманської релігії, заснованої на кастових відмінностях і складних обрядах.

Основний принцип розвитку китайської цивілізації – замкненість культурного світу, в якому головну роль відігравали корінні традиції. В китайській культурі слабо розвинуті міфологія і уявлення про потойбічний світ. Соціальна етика і адміністративна практика завжди відігравали більш значну роль, ніж містика та індивідуальні пошуки спасіння.

Специфіка й психологічні особливості мислення, сформовані релігійними системами, але не релігія як така, а перш за все ритуалізована етика, формували суть традиційної китайської культури.

Релігійній структурі Китаю завжди була властива незначна роль духовенства. Були відсутні жерці, каста і стани. Важливі функції жерців виконували вчені. Пантеон божеств, яким будували храми і здійснювали жертвоприношення, був дуже строкатим і чисельним.

Особливе відношення культури Китаю до природи. Ніде в світі культура не була так відкрита до світу природи як в Китаї. В кінці VI – поч. V ст. до н.е. в Китаї виникає релігійно-світоглядна система – конфуціанство. Її засновником був проповідник Кун-Фун-Цзи (551-475 рр. до н.е.), відомий в європейській транскрипції як Конфуцій. Вислови Конфуція, записані його учнями і друзями, були покладені в основу книги “Судження та бесіди”. Головною заслугою конфуціанства було бажання поєднати державність і людяність.

Крім конфуціанства, в Китаї існував ще й даосизм. Засновником даосизму був головний охоронець державного архіву при Чжоутському дворі Лао-Цзи. В основі вчення – поняття про великого Дао – закон та абсолют, що панує скрізь і всюди завжди й безмежно. Його ніхто не створював, але все походить від нього. Пізнати Дао, слідувати йому – мета і щастя життя. В даосизмі акцент зроблено на житті й довголітті. Буддизм, який прийшов в Китай в VI ст. до н.е. мав великий вплив і на конфуціанство, і на даосизм.

У висновках слід віднайти загальні й виокремити специфічні риси релігійних уявлень, що склалися в цивілізаціях Стародавнього Сходу.

4. Перш за все треба наголосити на надзвичайній залежності мистецтва Стародавнього Єгипту від релігії, що значною мірою уповільнювало його розвиток. Культурні догмати вимагали канонізації художніх образів, суворого наслідування усталеним зразкам. Провідним видом мистецтва Стародавнього Єгипту була архітектура. Єгиптяни створили монументальну кам'яну архітектуру – піраміди. Слід розповісти про особливості таких споруд, їх призначення, таємниці.

Починаючи з Середнього царства переосмислюється архітектурний стиль і більше уваги приділяється заупокійним скельним храмам і гробницям. У Новому царстві з'являються колонні

храми, що свідчить про прогрес в галузі архітектури та будівництва. Такі храми присвячувались численним богам. Скельний храм Цариці Хатшепсут у Дейр-ель-Бахрі – блискучий приклад давньоєгипетської архітектури. Вершиною культової архітектури Єгипту є храмові ансамблі в Луксорі та Карнаці, храми бога Амона.

У зодчестві Дворіччя основним будівельним матеріалом стала цегла. Головними будівлями були палаци та храми. У Шумері виник зіккурат – вид багатосхилої (3-7 ярусів) культової споруди із святиною головного бога на верхньому ярусі. Визначною будовою у Вавілоні вважалась знаменита Вавілонська вежа – храм бога Мардука.

Окрім будівництва храмів розвивалося будівництво палаців. Багато з них – навіть в руїнах – дивують своїми розмірами та розкошами. Палаци Саргона II, Ашшурбаніпала, Навуходоносора II являють собою цілі міста, оточені муром.

Мистецтво Стародавньої Індії поступово складалося як синтез архітектури, скульптури та живопису. Увінчання основ буддизму в монументальному мистецтві стало головною метою періоду мистецтва Ашоки (III ст. до н.е.). Саме тоді з'являється споруда, яка поєднує елементи архітектури та скульптури – меморіальна колона, або стамбаха. За часів правління Ашоки в архітектурі з'явилися і меморіальні поховальні пам'ятки-ступи, в яких зберігалися буддійські реліквії. Однією з найстаріших та найвеличніших ступ Індії вважають ступу в Санчі (близько 250 р. до н.е.).

Поширеним видом буддійської архітектури був печерний храм. Треба навести приклади і розповісти про особливості побудови таких культових комплексів.

Основи китайської архітектури і образотворчого мистецтва були закладені одночасно. В середині I тис. до н.е. складаються принципи архітектури і містобудування. Вони були зафіксовані в письмових трактатах (“Чжоу Лі”). На основі праці великого числа рабів були побудовані дивовижні споруди. Протягом двох тисяч років з XI ст. до н.е. в Китаї будувався найбільший у світі великий канал, який з'єднав Пекін з Ханчжоу, - складна гідротехнічна споруда з численними пристроями, цікавими засобами перекачування та очищення води. Друга видатна споруда в період династії Цинь – Великий китайський мур (IV – III ст. до н.е.) довжиною 5 тис. км для захисту кордонів.

Зразком високого містобудівництва була столиця імперії – Чан юань – визначне місто Стародавнього Сходу.

У VI – III ст. до н.е. під впливом буддизму зводилися ярусні культові башти – пагоди, печерні храми.

Відповідь бажано супроводжувати наочністю. У висновках відзначити основні типи споруд і принципи, закладені давніми зодчими при створенні шедеврів, що дійшли до нашого часу.

Тестові завдання

1. З розшифрування якого документа у 1799 році бере свій початок наука єгиптологія?

- а) книги мертвих;
- б) розетського каменю;
- в) текстів гробниць.

2. Як ім'я володаря, що побудувависячі сади у Вавилоні?

- а) Хаммурапі;
- б) Ашурбаніпал;
- в) Навуходоносор.

3. За часів Ассирійської імперії переважаючим типом архітектурних споруд були:

- а) палаци;
- б) храми;
- в) фортеці.

4. Культова споруда в ассирійсько-вавілонській культурі це:

- а) зіккурат;
- б) мастаба;
- в) обеліск.

5. Кастово - варнова система характерна для культури:

- а) Месопотамії;
- б) Індії;
- в) Китаю.

Семинар 3. Культура античності

План

1. Крито-мікенська цивілізація – попередниця грецької культури.
2. Писемність, освіта та наукові знання стародавніх греків і римлян.
3. Театр та його роль в античному світі.
4. Архітектура та скульптура стародавньої Греції та Риму.

Теми рефератів

1. Міфологічна основа грецької культури.
2. Чудеса світу античного періоду (статуя Зевса, Фароський маяк та інші)
3. Олімпійські ігри: започаткування, розвиток, місце в історії культури.
4. Видовища Стародавнього Риму.
5. Побут, сім'я та звичаї Стародавнього Риму.

Список рекомендованої літератури

1. Балух В.О., Коцур В.П. Культура античності. Чернівці: Наші книги, 2016. 632с.
2. Історія світової культури: навч. посіб. / Керівник авт. колективу Л. Т. Левчук. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
3. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: Курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2002. 508с.
4. Музальов О.О. Культурологія: навч. посіб. Львів, 2012. 185с.
5. Підлісна Г.Н. Світ античної літератури. Київ: Наукова думка, 1989. 276с.

1. Античним (від латинського *antiquus* — давній) світом називають групу держав, що склалися в давнину на узбережжі Середземного моря. Найважливішими серед них були міста-держави, створені грецькими племенами, і союз міст давньої Італії, очолюваний Римом. Їхня висока культура вплинула на подальший розвиток

людської цивілізації загалом і фактично лягла в основу подальшого культурного розвитку народів Європи, будучи переосмисленою у світлі більш ніж тисячолітньої роботи християнської думки.

Грецькі мислителі й учені, використавши досягнення давньосхідної науки, багато в чому перевершивши своїх учителів, заклали основи наукових знань, дали назви різним галузям науки.

Перша епоха грецької історії - крито-мікенська (III - II тис. до н.е.) - охоплює час двох найдавніших цивілізацій, які відкрили першу сторінку європейської історії.

Назва цивілізації належить археологу Артуру Евансу, який у 1901р. почав ризиковані розкопки і виявив Кносський палац з його величними залами, лабіринтами коридорів, ванними кімнатами, з його вишуканими фресками і керамікою, який постав перед здивованим поглядом археологів та істориків як пам'ятник найдавнішої і, разом з тим, високорозвиненої цивілізації.

Час даної епохи - це час зародження перших держав, виникнення перших зразків справжнього мистецтва, появи перших пам'яток писемності в Європі. Події та герої цієї цивілізації послужили основою для міфотворчості пізніших греків, створення легенд про могутнього критського царя Міноса, подвиги Геракла і Тесея, трагічну долю Едіпа, мандри аргонавтів і Троянську війну.

Студентам необхідно докладно вивчити історію крито - мікенської цивілізації з її виникнення. Для досягнення даної мети треба виконати такі завдання:

а) показати роль історичних переказів, міфів і легенд античних авторів у вивченні крито - мікенської епохи;

б) вивчити найважливіші археологічні відкриття Криту і Мікен, які проллють світло на історію, культуру, побут і звичаї найдавніших держав;

в) дати характеристику періодів існування крито - мікенської цивілізації та їхніх досягнень.

2. При підготовці другого питання студентам необхідно прослідкувати основні етапи освітньо-виховної системи греків і римлян. Вміти порівняти їх і знайти запозичення з інших культур. Слід пам'ятати, що діти вільних греків із 7 років ходили до школи, куди їх супроводжував раб, який звався педагогом («той, хто водить дітей»). У школі діти навчалися читати й писати, співати, танцювати, грати на музичних інструментах — кіфарі, флейті тощо. Школяри

вчили напам'ять уривки з поем Гомера «Іліада» й «Одіссея», вірші інших поетів. Діти заможних батьків продовжували навчання до вісімнадцяти років у спортивних школах — гімназіях (звідси українські слова «гімнаст» і «гімназія»). Греки приділяли багато уваги фізичній підготовці юнаків. Дівчат навчали вдома господарюванню й рукоділлю.

Студентам потрібно підкреслити особливу роль сімейного виховання у римлян. Діти виховувалися в дусі поваги до вірувань і звичаїв предків, беззаперечного підкорення батьківській владі. Давньоримське законодавство передбачало суворі покарання за порушення батьківської волі, в цьому ж напрямі діяла державна релігія з її обожнюванням цивільної і військової добродесності. Відповідаючи на питання, потрібно вказати, що в Римі освіту здобували діти в приватних початкових та середніх школах. Які предмети тут вивчалися? Які науки входили до комплексу “вільних мистецтв”?

За часів ранньої Республіки не існувало публічних шкіл, тому хлопців навчали читати і писати їхні батьки, або письменні раби, зазвичай грецького походження. Найпершою метою навчання в той час було дати молодим людям знання з сільського господарства, військової справи, римських традицій та суспільних відносин. У віці 16 років сини аристократів йшли в помічники до видатних політичних діячів, а з 17 років брали участь у воєнних діях. Часто заможні родини відправляли свої дітей до Греції задля отримання ними вищої освіти.

У V ст. до н. е. з'явилися елементарні («елементарний» з латини — основний) школи, де навчалися головним чином діти вільних. Заможні батьки надавали перевагу домашньому навчанню. У II ст. до н. е. виникли граматичні та риторські школи. Тоді ж і зародився прообраз сучасної освіти: діти проходили три стадії освіти — початкову, середню і вищу. Риторські школи були своєрідними вищими навчальними закладами (ораторське мистецтво, правознавство, філософія, поезія). Навчання починалося з 7 років. На практичних заняттях учні виконували вправи на складення промов на задану тему з історії, міфології, літератури чи суспільного життя. Поступово юристи-вчителі утворили досить стійкі групи, які отримали назву «кафедр». За таким же принципом оформляються кафедри риторики і філософії, медицини і архітектури. Учні ходили до школи кожен день, окрім релігійних свят і базарних днів. Також були

літні канікули. У віці 17-18 років юнаки мали залишити навчання та пройти військову службу.

У період Республіки навчання було приватним, і держава в нього не втручалася. Однак у часи Імперії держава поставила навчання під свій контроль. Вчителі стали оплачуваними державними службовцями. Було встановлене число риторів і граматиків для кожного міста, в залежності від кількості жителів. Вчителі користувалися рядом привілеїв, а в IV ст. всі кандидатури викладачів підлягали затвердженню імператором.

Римляни піклувалися і про те, щоб освіту отримали жінки згідно з їхньою роллю, яку вони відігравали в сім'ї: організатор сімейного побуту та вихователька дітей в ранньому віці. Були школи, де дівчата навчалися разом з хлопцями, і вважалося почесним, якщо про дівчинку казали, що вона освічена дівчина.

Студентам необхідно знати історію походження грецького письма і латини. У IX—VIII ст. до н. е. греки запозичили у фінікійців алфавіт і на його основі склали свою азбуку. Вона мала 24 літери для голосних і приголосних звуків. Греки писали на папірусі, який привозили з Єгипту. Папірус згортали в сувої і вкладали в циліндричний чохол. Така книга звалася «бібліон», бо папірус привозили з міста Бібл. Звідси походить слово «Біблія», що грецькою означає «книги». Папірус був дорогий, тому в повсякденні греки писали на дерев'яних табличках, вкритих тонким шаром воску. Літери видряпували на табличках металевою паличкою з гострим кінцем, що називається стилем. Від грецької палички-стиля походить наше слово «стиль» у значенні «манера письма».

У свою чергу, латинська мова, появу якої відносять до середини II тисячоліття до н. е., належала до італійських мов індоєвропейської мовної родини. У процесі історичного розвитку давньої Італії латинська мова витіснила інші італійські мови і з часом зайняла пануюче положення у західному Середземномор'ї. У своєму розвитку латина пройшла кілька етапів. Її особливістю є те, що порядок слів у реченні має дуже невелике значення; передача інформації йде через систему афіксів, що приєднуються до корня слова. Латинська абетка базувалася на етрусській, яка, в свою чергу, походила від грецької. Хоча пам'ятки латинської літератури, що збереглися, майже повністю написані класичною латиною, штучною і стилізованою літературною мовою, побутовою мовою Римської імперії була народна латина, яка

істотно відрізнялася від класичної латини граматиною, словниковим складом і навіть вимовою.

Греція уславилася своїми ученими, їх називали філософами, що означає «ті, хто люблять мудрість». У Греції було кілька філософських шкіл, на чолі яких стояли видатні вчені. Філософи мали учнів, які записували їхні крилаті вислови та розумні поради. Ось деякі з них: «Стримуй язик. Не говори про інших погано, щоб не почути про себе ще гіршого. З чужої біди не глузуй. Старших шануй. Мертвих не лай.» Особливо шанували греки правило «золотої середини». Вони дотримувались його в усьому — в архітектурі, їжі, у radoшах і в горі. Це правило означало: нічого надміру, усе — в міру. Студенти мають знати Афінську школу та її видатних представників, їхні наукові досягнення й особливості викладання, вміти розповісти про філософів-софістів, аргументовано порівняти виховну систему Афін і Спарті. Давньоримська наука дістала у спадок низку грецьких досліджень, але на відміну від них (особливо у сфері математики та механіки) набула переважно прикладного характеру. Через це всесвітнє розповсюдження здобули саме римська нумерація та юліанський календар. У той же час характерною рисою римської науки були виклад наукових питань у літературно-цікавій формі. Розкажіть, які науки були розвинуті у Римі? Зазначте, що римське право було покладено в основу європейського законодавства. Які галузі знань представляли Гіппарх Терентський, Птолемей, Тіт Лукрецій Кар, Ератосфен, Вітрувій, Юліан, Колумелла? Студенти мають розповісти про систему Всесвіту за Птолемеем, про науково-просвітницьку поему Тіта Лукреція Кара «Про природу речей», про найвизначніших представників природознавства.

Давньоримська філософія розвивалася переважно у фарватері грецької. Популярність отримали насамперед морально-етичні вчення. Майже офіційною доктриною римської держави став стоїцизм, який бачив мету філософії в тому, щоб указати шлях до щастя.

Видатних успіхів досягла римська наука у сфері медицини. Серед видатних медиків Стародавнього Риму можна відзначити: Діоскоріда — фармаколога та одного із засновників ботаніки, Сорана Ефеського — акушера і педіатра, Клавдія Галена — талановитого анатома, який розкрив функції нервів і головного мозку. Галену належить перша в історії науки концепція кровообігу. Вагомий внесок також зробили Скрибоній Ларг, Марцел Емпірик, Секстій Нігер.

Студенти повинні довести виняткову роль історичної науки. У Давньому Римі історики, як правило, займали високе суспільне положення і брали активну участь у політичному житті. Історичні твори належать перу Юлія Цезаря («Записки про галльську війну»). Близьким до Октавіана Августа був Тіт Лівій, твори якого є часто єдиним джерелом для вивчення цілих періодів в історії раннього Рима. Тацит намалював картину римської історії часів Імперії, приділивши значне місце опису варварських племен, що нападали на Рим, згадавши серед інших і венедеїв (одна з назв слов'янських племен у давні часи). Які наукові праці свідчать про розвиток римської історіографії? Яка наука вважалася царицею наук? Чим прославився Цицерон? Підкресліть, що римська наука йшла шляхом від примноження знань до систематизації і засвоєння раніше накопичених досягнень.

Студентам необхідно зробити висновки щодо спільного й особливого у розвитку наукових систем Греції й Риму. Визначити місце античного наукового доробку та його впливу на подальший розвиток європейської науки.

3. Саме в античній Греції вперше виник театр. Походження театру пов'язане зі святами на честь бога виноградарства Діоніса. Учасники ритуальних процесій зображали почет Діоніса, одягали козячі шкури, співали і танцювали (слово “трагедія” в перекладі з грецького – “пісня козлів”). Студентам треба дізнатися про історичне коріння театру та зміни, що відбувалися в акторському середовищі.

Театральні вистави стали невід'ємною складовою державних свят – Діонісій і Ліней. Для них будували грандіозні кам'яні театри, розраховані на тисячі глядачів (збереглися театр Діоніса в Афінах, амфітеатр в Епідаврї). Керівники міста знаходили хорега (людину, яка забезпечувала фінансування), за жеребом визначали порядок показу комедій, трагедій. Бідні люди отримували гроші на вхідний квиток. Акторами були тільки чоловіки, вони грали в особливих масках. Постановником був сам поет. Після закінчення вистав, які тривали декілька днів з ранку до вечора, спеціальні судді визначали кращих, вручали призи. Найуспішнішими драматургами є трагіки Есхіл, Софокл і Евріпід. На превеликий жаль, більшість драматичних творів втрачено. Повністю збереглося лише сім п'єс Есхіла (написав 90 п'єс, 13 разів перемагав у драматургічних змаганнях), сім – Софокла (написано 123 трагедії, з них перемогли – 24), трохи більше – 17 –

Евріпіда (108 п'ес, 4 перемоги). Театр став одним із найбільш дієвих засобів соціального виховання. Для відповідної оцінки ролі грецького театру як важливого фактору освіти необхідно враховувати передусім те, що у ньому існувала велетенська кількість місць для глядачів. У найбільшому в Елладі Мегалопольському театрі могло знаходитися 44 тис. глядачів, а в Афінському – до 30 тисяч. Спробуйте пояснити таку величезну кількість місць.

Слід відзначити, що в Афінах протягом дуже довгого часу не існувало акторів-професіоналів (усі ролі, в тому числі і жіночі, виконувалися аматорами-чоловіками). Нерідко театральні видовища тягнулися з ранку до вечора; серед публіки були і діти (хлопчики), і жінки. Вплив театру у великому грецькому місті був дуже значним, а кожна нова театральна постановка ставала подією, що викликала хвилювання.

Студентам треба зазначити, що театр займав у житті римлян значно менше місця, ніж у греків. Витоки римського театру і драма сходять, як і в Греції, до сільських свят збору урожаю. На цих святах виспівували веселі грубуваті пісні, так звані фесценіни. Як і в Греції, зазвичай виступали при цьому два полухорія, які обмінювалися один з одним жартами і кепкуваннями часом уїдливого змісту. За свідченням письменника часів Августа Горація, в них знаходила віддзеркалення соціальна боротьба між патриціями і плебеями. Горацій говорить, що фесценінські кепкування не щадили і знать, яка і постаралася їх приборкати, – було встановлено суворе покарання всякому, хто засуджуватиме іншого в злобних віршах.

Існувала і інша форма примітивних видовищ – сатура. Ці зародки драми в Римі випробували на собі вплив етрусків. Сатури були драматичними сценками побутового і комічного характеру, що включали діалог, спів, музику і танці, причому музичний елемент грав в них істотну роль. З 235 р. до н.е. починає ставити на сцені свої п'єси драматург Гней Невій (близько 280-201 рр. до н. е.), який належав до римського плебейського роду. На відміну від грецьких драматургів, що писали зазвичай в одному певному жанрі, він вигадував і трагедії і комедії. Трагедії його були також переробками грецьких п'ес. Але Невій займався не лише переробками трагедій з міфологічним сюжетом. Він був творцем трагедій з римської історії. Проте найбільшої слави Невій досяг в області комедії. Одночасно з Невієм і

після нього писали трагедії і інші поети. Назвіть відомих римських драматургів і згадайте, хто був головним героєм п'єс Плавта?

Після вбивства Цезаря і перемоги над Антонієм в 31 р. до н.е. імператором в Римі став Октавіан, що отримав згодом почесне прізвисько Август ("Священний"). Август добре розумів суспільне значення театру і всіляко сприяв його розвитку. Перш за все, Август хотів відродити на римській сцені трагедію грецького типу, вбачаючи саме в ній засіб поліпшення і виховання вдач своїх громадян. Ці прагнення Августа були підтримані одним з видатних римських поетів, Горацієм, і знайшли віддзеркалення в його "Науці поезії".

Вистави влаштувалися в Римі під час різних державних свят. Постійної театральної будівлі в Римі не було аж до середини I ст. до н. е.. Для вистави зазвичай на форумі споруджувався дерев'яний поміст заввишки в половину людського зросту. На сценічний майданчик вела вузька драбинка в 4-5 сходинок, якою актори піднімалися на сцену. Глядачі сиділи на лавках перед сценою. Вся побудована для театральних ігор споруда ламалася відразу ж після їх закінчення. Грали в постановках вже не аматори, а артисти-професіонали. Їх називали акторами або гістріонами. Римські актори походили з середовища вільновідпущеників або рабів і в порівнянні з грецькими займали набагато нижче суспільне положення. Актори об'єднувалися в трупи на чолі з господарем-антрепренером, який за домовленістю з властями організовував театральну виставу, де сам зазвичай грав головні ролі. Всі жіночі ролі виконувалися чоловіками, жінок в трупи не брали.

Важливою подією в театральному житті Риму була поява першого постійного театру, побудованого з каменю. Цей театр був споруджений в 55 г до н.е. Гнеєм Помпеєм Великим і вміщав до 40 тисяч чоловік. В кінці I ст до н.е. в Римі було побудовано ще два кам'яні театри: театр Бальба і театр Марцелла. Від останнього до сих пір збереглися залишки зовнішньої стіни, розділеної на три поверхи, що відповідає трьом внутрішнім ярусам.

Таким чином досягнувши великих ідейних і художніх висот, античний театр заклав основи подальшого розвитку європейського театру.

4. Розкриваючи четверте питання треба пам'ятати, що в давньогрецьких полісах розвивалася система регулярного планування міст, з прямокутною мережею вулиць, площею – центром

торговельного та суспільного життя. Культовим та архітектурно-композиційним ядром міста був храм, який будувався на вершині акрополя – високої й укріпленої частини міста. Елліни виробили абсолютно інший, ніж давньосхідні цивілізації, тип храму – відкритий, світлий. Він прославляв людину, а не викликав страх. Характерно, що в архітектурі присутнє людське метричне начало. Математичний аналіз пропорцій храмів довів, що вони відповідають пропорціям людської фігури. Класичний грецький храм був прямокутним у плані, з усіх боків оточеним колонадою. Дах будували двосхилим. Трикутні площини, які утворювалися з фасадів – фронтони, – як правило, прикрашалися скульптурами.

Серед характерних рис грецької архітектури студентам треба визначити чистоту і єдність стилю, а для цього необхідно розповісти про три основних архітектурних ордери (“ордер” – у перекладі з грецького “порядок”), що розрізняються типами колон і перекриттів, пропорціями, декоративною прикрасою. Дорійський та іонічний стилі виникли в полісний період. Найшатніший – корінфський ордер – з’явився у часи еллінізму. Найбільш довершеним архітектурним ансамблем класичної Греції є афінський Акрополь. Він був споруджений у другій половині V ст. до н.е., у період найбільшої могутності Афін. Склея Акрополя, яка на 150 м височить над рівнем моря, здавна була фортецею, а потім місцем розташування головних культових споруд. Однак під час персидського нападу древні храми зазнали руйнування. Після перемоги Перікл став ініціатором грандіозної реконструкції Акрополя. Роботами керував особистий друг Перікла – видатний скульптор Фідій. Саме скульптура була улюбленим видом образотворчого мистецтва еллінів. Статуї богів ставилися в храмах і на міських майданах, споруджувалися переможцям Олімпійських ігор і великим драматургам. Оволодіння, дуже поступове, досконалістю у цьому виді мистецтва сходить до архаїчних часів. Археологами знайдено десятки дуже схожих одна на одну архаїчних статуй двох типів: так звані куриси – статуї оголених юнаків і кори – жіночі статуї. Ці фігури виглядають ще дуже скуто, можна побачити поки тільки спроби передати живий рух.

Шедеври скульптури, якими не перестас захоплюватися людство, дала світу епоха давньогрецької класики. Сучасниками були великі майстри Фідій, Мирон, Поліклет. Фідія називали “творцем богів”. До нас його головні роботи не дійшли, судити про них ми

можемо лише із захоплених описів та посередніх копій. Статуя Зевса, облицьована золотом і слоновою кісткою, в головному храмі Зевса в Олімпії була віднесена сучасниками до семи чудес світу. Він же створив видатні барельєфи і скульптури Парфенона, в тому числі головну статую – Афіни Парфенос (Афіни-Діви). Мирон досяг висот у прагненні передати в скульптурному зображенні рух людини. У його знаменитому “Дискоболі” вперше в мистецтві вирішено завдання передачі моменту переходу від одного руху до іншого, подолано статичність. У той же час відповідно до загального естетичного ідеалу обличчя атлета скульптор зображає абсолютно спокійним. Поліклету належить цикл статуй атлетів – переможців Олімпійських ігор. Найбільш знаменита фігура – “Доріфор” (юнак зі списом). Поліклет теоретично узагальнив досвід своєї майстерності в трактаті “Канон”. Найславетнішим творцем жіночих скульптурних образів був Пракситель. Його “Афродіта Кнідська” має безліч наслідувань. До цієї традиції належить і знаменита “Афродіта Мілоська” невідомого майстра. Пропорційність класичних скульптур стала зразком для майстрів багатьох епох.

З політичною і воєнною поразкою Греції та елліністичних держав від Римської держави антична культурна традиція не перервалася, почався її новий етап. Для практичних римлян мистецтво було одним із засобів розумної організації життя, звідси – провідне місце архітектури. В архітектурі римляни об'єднали етруску і грецьку традиції, східні елементи. Римляни урізноманітнили будівельні матеріали: використали дуже міцний з'єднувальний вапняковий розчин, винайшли бетон. Римські архітектори і будівельники досконало освоїли і дуже широко використали арочну конструкцію, її розвитком стали склепіння і купол.

Центрами політичного і культурного життя в містах були форуми (буквальне значення – ринкова площа). Тут на ранніх етапах проводилися народні збори, зводилися головні храми та інші громадські споруди (більшість з них являли собою базиліки – прямокутні в плані, розподілені поперечними стінами на декілька залів, у перекладі – “царський будинок”). Всіх перевершував уже в республіканську епоху, звичайно ж, римський форум. Юлій Цезар поклав початок традиції будівництва форумів кожним новим імператором (форум Августа, форум Траяна). Частиною форумів були меморіальні споруди, які прославляли перемоги римської зброї,

видатних полководців, а потім імператорів: тріумфальні арки і колони (найбільш знаменита – колона Траяна). Як і раніше важливим було культове будівництво. На відміну від греків, римляни вміщували колонаду найчастіше тільки перед фронтальною стороною храму. Часто будували круглі в плані храми – ротонди (від латинського – кругла). Вони розробили свої варіанти дорійського, іонійського і корінфського ордерів, причому в їх використанні не було такої суворості, як у греків. По мірі зростання могутності Риму храми, спочатку досить скромні, ставали все багатшими і прекраснішими.

Свого найвищого втілення архітектурна й інженерна думка Стародавнього Риму дістала в Пантеоні – храмі всіх богів, побудованому у II ст. н.е., ймовірно, Аполлодором Дамаським. Розповіді про його характерні риси й особливості побудови.

У Стародавньому Римі створюється ряд абсолютно нових типів споруд. Це передусім амфітеатри. Найбільший – амфітеатр Флавіїв або Колізей (I ст. н.е.). Місця для 50 тисяч глядачів спиралися на конструкцію, фасад якої має вигляд триярусної аркади. Арена у формі еліпса була забезпечена складною системою підземних технічних приміщень. Важливою частиною римського способу життя були терми, які служили не тільки лазнями, але і культурними центрами, місцями зустрічей, відпочинку. В епоху імперії терми стали величезними спорудами з внутрішнім оздобленням, які не поступалися палацам. Крім приміщень з холодними і гарячими басейнами, вони включали зали для відпочинку, для фізичних вправ, а іноді й бібліотеки. У бідних міських районах уперше з'являються багатоповерхові житлові будинки – інсули.

Уславили римлян і їх технічні споруди. Мережа чудових мощених камінням доріг з'єднувала всі частини величезної держави. Найдавніша Аппієва дорога, яка вела в Рим, служить і зараз. Римляни запозичили на Сході і довели до досконалості ачочну конструкцію мостів. Міста обов'язково оснащувалися складною системою водопостачання. Символом могутності і багатства Риму була проточна вода, яка струмувала в римських вуличних фонтанах. Водопроводи були як підземними, так і наземними. У наземних водопроводах – акведуках – керамічні труби клали на високу аркаду. Для брудної води будувалися підземні канали.

Зверніть увагу, що римська архітектура дещо поступалася грецькій у виразності й збалансованості елементів, але вирізнялася

сміливістю інженерних рішень, монументальністю форм і технічною досконалістю. Який новий матеріал почали використовувати римляни у будівництві? Чим відомий Аппієв шлях? Згадайте, які досягнення етрусків у мистецтві запозичили римляни? Зверніть увагу, що провідним мистецтвом Стародавнього Риму була монументальна архітектура. Розкажіть про спорудження Колізею та Пантеону. Згадайте яка різниця між базилікою і ротондою?

На відміну від Греції, у Римі основним типом архітектурних споруд стали світські будови, що підкреслювали ідею могутності римської держави. Розкажіть про розвиток образотворчого мистецтва, яке носило світський характер. Що зображували у стінних розписах? Одне з найбільших досягнень римського мистецтва – скульптурний портрет. Запам'ятайте, що на відміну від класичного грецького портрету, який зображував ідеальну людину, римський портрет характеризувався реалістичністю, точністю. Якими прикладами Ви зможете підтвердити це твердження?

Зробіть висновок про місце і роль античності у розвитку європейської культури.

Тестові завдання

1. Археолог, який у 1871 році відкрив місцезнаходження Трої:
 - а) Артур Еванс;
 - б) Генріх Шліман;
 - в) Майкл Вентріс.
2. Суттю античної ідеології були:
 - а) теоцентризм;
 - б) антропоцентризм;
 - в) геліоцентризм.
3. Акрополь – це:
 - а) комплекс архітектурних споруд верхньої укріпленої частини грецького міста;
 - б) храм на честь бога-покровителя;
 - в) стіна, мур, укріплення міста.
4. “Батьком трагедії” як мистецького жанру вважається:
 - а) Есхіл;
 - б) Софокл;
 - в) Еврипід.

5. Даньогрецький філософ Сократ був представником школи:

- а) піфагорейців;
- б) натурософів;
- в) софістів.

6. Пантеон – “храм усіх богів”:

- а) символічне об'єднання божеств у політеїстичній релігії

Стародавнього Риму;

- б) фортеця на підвищенні, на території якої стародавні римляни будували храми і палаци;

- в) найбільший за розмірами давньоримський купольний храм, збудований на початку II ст. н.е.

7. Триумфальні арки споруджувалися на честь:

- а) військових перемог;
- б) політичних перемог;
- в) спортивних перемог.

Семинар 4. Культура Візантійської імперії

План

1. Світоглядна основа візантійської культури – православ'я.
2. Розвиток освіти, науки, літератури.
3. Візантійський художній стиль в архітектурі і образотворчому мистецтві.

Теми рефератів

1. Значення кодексу Юстиніана для формування правових систем.
2. Філософська думка Візантії.
3. Сутність та причини іконоборського руху у Візантії.
4. Традиції візантійського іконопису.
5. Візантія в історії світової культури.

Список рекомендованої літератури

1. Балух В.О. Візантиністика: Курс лекцій. Чернівці: Книги – ХХІ, 2006. 606с.
2. Гаврюшенко О.А., Шейко В.М., Кравченко О.В. Історія світової культури: Навч. посібник. Київ: Кондор, 2006. 404 с.
3. Історія світової культури: Навч. посіб./за ред. Л.Т.Левчук. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
4. Історія світової та української культури: Підручник / В. А. Греченко, І. В. Чорний, В. А. Кушнерук, В. А. Режко. Київ: Літера ЛТД, 2006. 480 с.
5. Соколова А. Вплив культури Візантійської імперії на культуру країн середньовічної Європи. Актуальні питання гуманітарних наук, 2020. Вип.33. Т.2. С.49-55.

1. За рівнем освіти, духовного життя, за силою виразності та одухотворенням образотворчого мистецтва Візантія багато століть стояла попереду всіх країн середньовічної Європи. Прямий нащадок греко-римського світу та елліністичного Сходу, Візантійська імперія завжди залишалась центром своєрідної і воістину блискучої культури.

Довгочасне постійне спілкування східного та західного світів, змішування греко-римських та східних традицій відбилися на культурі та мистецтві візантійського суспільства, його житті, релігійно-

філософських ідей, державному устрої. Студентам необхідно довести, що культуру Візантії не дарма називають «архівом античності», розповісти про культурні запозичення із греко-римського середовища. Акцентувати увагу на східних впливах сусідніх народів, які певний час перебували у складі імперії. Разом з тим Візантія пішла своїм історичним шляхом, багато в чому відмінним від долі як Сходу, так і Заходу. Слід розкрити особливості цього шляху, приділити увагу ідеологічній основі візантійської культури, якою стало православ'я. Щоб вповні зрозуміти процес розвитку візантійської культури треба згадати про розкол Римської імперії й розкол християнства. У висновках до відповіді слід наголосити на тому, що тривалий культурний розвиток поділявся на окремі періоди із власними особливостями й труднощами. Охарактеризувати їх.

2. Система освіти візантійців умовно розділялася на початкову, середню і вищу школу. Елементарні основи грамотності протягом 12 років навчання давала учням початкова школа. Школа була приватною, і її учні продовжували навчатися за античними посібниками. В середній школі в програму навчання входили орфографія, граматики, риторика, віршування, історія та філософія. В середніх школах, які існували і при монастирях, викладалися також тахіграфія (мистецтво короткого листа) та навички складання документів.

Навчальні заклади вищого рангу спочатку були приватними та існували в таких містах імперії, як Афіни, Олександрія, Бейрут, Газа, Кесарія Палестинська. Державний університет Аудиторій було відкрито в 425 р. в Константинополі. У VII ст. Аудиторій залишався єдиним навчальним закладом, що давав вищу освіту. Світські науки у вищій школі розподілялись на 2 групи:

1) тривіум (граматика, риторика, діалектика);

2) квадривіум (арифметика, музика, геометрія і астрономія).

Вивчалися також право, медицина і, зрозуміло, богослов'я.

На відміну від феодальної культури раннього західного середньовіччя візантійська культура ніколи не була виключно церковною. Навпаки, світські елементи в ній іноді переважали. Так само візантійська школа, а, отже, й освіченість суспільства, менше залежали від церкви, ніж на Заході. Ось чому проникнення на Русь візантійських культурних впливів, що хоч і йшло під прапором

християнства і церковного будівництва, було у свій час плодотворним і для розвитку давньоруської світської культури.

Якщо в галузі філософської наукової думки Візантія не пішла далі засвоєння і коментування наукової спадщини античного світу, то в галузі літописів вона дала багато оригінальних творів. Візантійська культура VI ст. представлена кількома видатними іменами письменників, твори яких дійшли до нашого часу. Студенти можуть навести, як приклад, видатного історика часів Юстиніана Прокопія Кесарійського. Прокопій написав цілу низку історичних творів з історії царювання Юстиніана: “Історія війн” (з персами, готами і ін.), “Будови”, “Таємна історія”. Видатним істориком Візантії VI ст. був також Агафій. Його робота “Царювання Юстиніана” вносить дуже цінне доповнення до праць Прокопія.

Далі слід розповісти про розвинене літописання представлене у VII–X ст. Іоанном Малалою, Феофаном Сповідником та Георгієм Амартолом. Більшість їхніх творів були перекладені на слов’янську мову і були відомі руським літописцям вже періоду Київської Русі.

Потім слід перейти до характеристики інших наук. Серед найвидатніших візантійських учених VI ст., що вивчали точні науки, можна назвати математиків і механіків Олександра Тралльського і Павла Егінського, Ісідора Мілетського і Анфімія Тралльського (які були й головними будівниками собору Святої Софії). У творі географа Козьми Індікоплавта хоч і було чимало географічних неточностей, але в ньому була так само і ціла низка цінних відомостей про країни Африки й Індії, про Червоне море та Індійський океан. Його геоцентричні погляди на всесвіт мали великий вплив на географічні уявлення середньовічних людей до самого XV ст. Взагалі, візантійська картографія та географія підтримувалися на належному для середньовіччя рівні. Основоположником географії вважається Ісрокл, який в 535 р. склав опис 64 провінцій імперії.

Розвивалися астрологія, мантика (гадання), кабала (магічна дешифровка Біблії), магія, спіритизм (спілкування з духами) та алхімія, що згодом стала ключовою наукою середньовіччя. Студенти на семінарі повинні більш докладно розказати про основні наукові досягнення Візантії, зокрема в галузі точних наук, на прикладі діяльності Лева Математика.

Особливий наголос на візантійській літературі, що не дала згаснути основним літературним жанрам у важкі для культури часи і

тому її часто називають “архівом еллінізму”. Твори літераторів Візантії протягом століть залишались зразками, на яких училися письменники країн, що перейняли з Візантії християнство.

3. В галузі архітектури візантійці запропонували новий план забудови міста. Посередині його знаходилась площа із собором, від якої, переплітаючись, розходилися вулиці. Головні пам'ятники візантійської архітектури в основному представлені будівлями культового характеру. На храмових будівлях відбилося те, що християнство вимагало присутності в храмі всієї общини. Визначною пам'яткою ранньої візантійської архітектури є храм Святої Софії, збудований в Константинополі у період 532–538 рр. (на честь “Божественної премудрості”).

Далі слід розповісти про головні види образотворчого мистецтва: мозаїку, фреску та іконопис. Дати визначення й пояснити техніку виконання. Навести приклади у супроводі наочних матеріалів. Розповісти про те як у V–IX ст. формується іконографічний канон, складається система храмового інтер'єру. Найбільш характерною та виразною деталлю якого стає центральний купол. Так, діаметр купола храму Святої Софії в Константинополі має діаметр 31,5 м. Опіраючись на 40 арок, він підноситься на висоту в 55 м і при сонячному освітленні здається таким, що висить у повітрі. Тонку оболонку його основи прорізають 40 вікон, які створюють подобу світового кільця.

Собор прекрасно відобразив особливості раннього візантійського архітектурного стилю. Він нагадує в основному тип римських урядових будинків періоду пізньої імперії, так званих базилік.

На прикладі Святої Софії можна проаналізувати складний характер візантійської культури, в якій перехрещувались різноманітні впливи. Храм представляє собою своєрідне поєднання класу західної базилики зі східним конструктивним типом грандіозного купольного перекриття. А в різнобарвних мозаїках та у мереживному орнаменті карнизів, якими прикрашені верхні частини храму, видно злиття східних і античних західних мотивів.

У VIII ст. Візантію потрясла іконоборча війна. Борючись проти поклоніння іконам, іконоборці на чолі з царем Левом III Ісавром висунули положення, що іконовшанування є викривленням християнства, бо ікони – це ідоли. Студенти повинні розкрити

причини, зміст та наслідки іконоборчого руху у Візантії, зокрема його вплив на подальший розвиток іконопису.

Особливе місце у житті візантійців належить музиці й масовим видовищам у вигляді кінних змагань. Студентам слід більш детально висвітлити ці культурні явища та визначити їхній вплив на життя візантійців.

У висновках слід відзначити, що культура Візантії була міською культурою. Великі міста імперії, і в першу чергу Константинополь, були не тільки осередками ремесел та торгівлі, але й центрами високої культури. Саме значна роль міст та світської міської культури є важливою відмінністю візантійської цивілізації від культури Західної Європи. Більшість особливостей візантійської культури були наслідком суттєвої різниці між східною, православною та західною, католицькою церквами. З кінця першого тисячоліття н.е. розпочався могутній вплив візантійської культури на сусідні й більш віддалені країни.

Тестові завдання

1. Грошовою одиницею Візантії, найстабільнішою для свого часу був:

- а) систерції;
- б) дінар;
- в) безант.

2. Перший навчальний заклад у Візантії вищого типу називався:

- а) колегіум;
- б) аудиторій;
- в) університет.

3. Жанр літератури, що описує життя святих і діячів церкви називається:

- а) агіографія;
- б) патерик;
- в) псалтир.

4. Вважається, що традиція іконопису походить від:

- а) поховальних обрядів східних слов'ян;
- б) від фаюмських поховальних портретів;
- в) поховальних обрядів варварських народів, що прийняли християнство.

5. Як називались майстерні, де працювали переписувачі книг?

- а) скріпторії;
- б) базиліка;
- в) аудиторіум.

Семинар 5. Культура Північного Відродження

План

1. Особливості розвитку мистецтва Відродження в Німеччині.
2. Культурні вершини нідерландського Ренесансу.
3. Художня своєрідність Відродження у Франції.
4. Відображення кризи гуманістичних ідеалів в іспанському мистецтві.

Теми рефератів

1. Німецький гуманізм у творчості Альбрехта Дюрера.
2. Портретний жанр Північного Відродження (Ян ван Ейк, Г. Гольбейн, А. Дюрер)
3. Побутовий та міфологічний жанри нідерландського живопису (Р. Кампен, П. Брейгель, Лукас ван Лейден)
4. Фантастичні образи Ієроніма Босха.
5. Мода та побут доби Північного Відродження.

Список рекомендованої літератури

1. Білик Б. І. Культурологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Б. І. Білик ; Київський національний торговельно-економічний ун-т. Київ: КНИГА, 2004. 408 с.
2. Бокань В. А. Культурологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. А. Бокань ; Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ: МАУП, 2000. 134 с.
3. Культурологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. I-IV рівнів акредитації / М. С. Кравець [та ін.] ; заг. ред. В. М. Піча. Львів : Магнолія плюс, 2003. 236 с.
4. Культурологія: українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / М. М. Закович [та ін.] ; ред. М. М. Закович. Київ: Знання, 2004. 567 с.
5. Лобас В. Х. Українська і зарубіжна культура : навч. посіб. Київ: МАУП, 2000. 221 с.

1. На рубежі XIV – XV ст. Німеччина була ще більш роздроблена, ніж у попередні періоди, що сприяло живучості в ній феодальних устоїв. Німецький Ренесанс сформувався в порівнянні з італійським на ціле століття пізніше, і розвиток німецьких міст запізнювався навіть по відношенню до Нідерландів. На прикладі

творчості художників XV ст. студентам слід простежити, як формувався Ренесанс у Німеччині (Конрад Віц, Міхаель Пахер, Мартін Шонгауер). В їх вітварних образах з'являються розповідні елементи, прагнення розкрити людські почуття на релігійному сюжеті ("Вітвар Святого Вольфганга" М. Пахера в церкві Санкт-Вольфганг в однойменному містечку, 1481). Але розуміння простору, введення золотих фонів, дрібність малюнка, неспокійний ритм зламаних ліній ("метафізичний вітер", за дотепним зауваженням одного дослідника), так само як і скрупульозне виписування головного і приватного, - все це говорить про відсутність послідовності в художньому світогляді цих майстрів і виявляє тісний зв'язок із середньовічною традицією. "Поглиблена релігійність" (термін Р. Вельфліна), яка призвела німців до Реформації, мала величезний вплив на мистецтво. Ідея божественної гармонії і благодаті у всьому світі поширилася як би на кожен предмет, кожен травинку, що виходять з-під пензля художника. І навіть у творчості Дюрера (як побачимо нижче, найбільш "італійському" з усіх німецьких живописців) прагнення до створення ідеально-прекрасного образу уживається з тяжінням до натуралістичних деталей і готичної експресії форм. У відповіді слід згадати, що XVI століття для Німеччини починається потужним рухом селянства, лицарства і бюргерства проти князівської влади і римського католицизму (Селянська війна 1524 – 1526 рр.) і стає періодом високого духовного піднесення і розквіту німецького гуманізму, світських наук, німецької культури. З цим часом збігається творчість великого художника німецького Відродження **Альбрехта Дюрера** (1471-1528). У творчості Дюрера мовби злилися шукання багатьох німецьких майстрів: спостереження за природою, людиною; проблеми співвідношення предметів у просторі; існування людської фігури в пейзажі, просторовому середовищі. Рекомендуються підготовка реферату за творчістю А. Дюрера для більш глибокого вивчення творчого доробку живописця, гравера, математика, анатома, перспективиста, інженера й найбільшого гуманіста Відродження.

Найбільш близький до нього за завданнями і напрямом Ганс Бальдунг Грін (ок. 1484/85-1545), найбільш далекий, прямо протилежний - Матіас Грюневальд (Нитхардт, 1470/75-1528), автор знаменитого "Ізенгеймського вітваря", виконаного близько 1516 р. для однієї з церков міста Кольмар, твору, в якому містика і екзальтація дивно поєднуються з гостро підміченими реалістичними деталями.

Тож завершуючи перше питання, слід наголосити на цьому характерному поєднанні середньовічної містики й реалістичних деталей не лише у творчості німецьких живописців, а й в літературі, скульптурі тощо. Навести приклади.

2. Суспільне життя Нідерландів другої половини XV - початку XVI ст. було сповнене гострих соціальних суперечностей і конфліктів. У цих умовах народилося складне мистецтво **Ієроніма Босха** (1450-1516), творця похмурих містичних видінь, в яких він звертається і до середньовічного аллегоризму, і до живої конкретної дійсності. Демонологія уживається у Босха зі здоровим народним гумором, тонке почуття природи - з холодним аналізом людських пороків і з нещадною гротескністю в зображенні людей ("Корабель дурнів", бл. 1500). У вівтарному образі він може дати тлумачення нідерландському прислів'ю, що порівнює світ з ожередом сіна, з якого кожен уриває, скільки може схопити. В одному з найбільш грандіозних творів - "Сад насолод" - Босх створює художній образ гріховного життя людей. Фантазія Босха творить істоти з поєднання різних форм тварин або живих форм і предметів неорганічного світу, і при всьому цьому зберігається гостре відчуття реальності, пронизане трагічним світовідчуттям художника, передчуттям якихось всесвітніх катастроф. У творах пізнього Босха ("Спокуса Святого Антонія", після 1500) посилюється тема самотності. Для більш глибокого розуміння першого періоду нідерландського відродження рекомендовано підготувати реферати за творчістю І. Босха, братів Ван Ейків, Ван дер Гуса, Ханса Мемлінга.

Межа між XV і XVI століттями в мистецтві Нідерландів значно помітніша, ніж, скажімо, між Кватроченто і Високим Відродженням в Італії. Мистецтво Нідерландів XVI ст. все більше відмовляється від використання середньовічних традицій, на які, значною мірою, спиралися художники минулого століття. Вершиною нідерландського Ренесансу була, безсумнівно, творчість Пітера Брейгеля Старшого, прозваного "Мужицьким" (1525/30-1569). Навчався Брейгель в Антверпені, який в XVI ст. став не тільки торговим і економічним, але й культурним центром Нідерландів, затьмаривши Брюгге. З ім'ям Брейгеля пов'язується остаточне формування пейзажу в нідерландському живопису як самостійного жанру. Студентам слід простежити еволюція художника-пейзажиста (як у живописі, так і в графіці). Особливу славу у нащадків заслужив "Зимовий пейзаж" з

циклу "Пори року" (інша назва - "Мисливці на снігу", 1565): тонким проникненням у природу, ліризмом і щемливим смутком віс від цих темно-коричневих силуетів дерев, фігур мисливців і собак на тлі білих снігів і від птаха, що летить, "... у цій напруженій, майже відчутно дзвінкій тиші". Брейгель помер рано, але він зумів сконцентрувати у своєму мистецтві досягнення нідерландської живопису попередньої пори. В останні десятиліття XVI ст. вже не було жодного художника, скільки-небудь рівного цього майстра. Героїчна боротьба нідерландців за свою незалежність, що почалася ще за життя Брейгеля, завершилася тільки в наступному столітті, коли Нідерланди поділилися на дві частини, а нідерландське мистецтво - відповідно на дві школи: фламандську і голландську. У висновках слід наголосити, що живопис стає найбільш показовою ареною боротьби середньовічного мислення з новими гуманістичними ідеалами Відродження у національних контекстах європейських країн, породжує національні школи живопису з лише їм притаманними рисами й колоритом.

3. У Франції поява багатой і своєрідної ренесансної культури відбувається в умовах значних змін у державному устрої. Щоб зрозуміти особливості процесу студентам слід звернутися до історії Франції. «Ренесансна держава» існувала у Франції близько 150 років (XVI — перша половина XVII ст.) Це була децентралізована династична влада без покірливої бюрократії. Влада спиралася на підтримку населення, ця підтримка надавалася через Генеральні і провінційні штати. «Ренесансна монархія» закінчується за часів правління Людовіка XIV, коли складається добре організована центральна влада «абсолютного уряду». У Франції підсумки XV—XVI ст. протилежні підсумкам того, що відбулося у той самий час у Німеччині. Реформаційний рух потерпів тут повний крах, країна залишалася католицькою. Хоча абсолютною монархією Франція стає на початок XVI ст., королівська влада була досить сильною і в XV ст. Це накладало певний відбиток на французьке мистецтво: у ньому рано з'явився відтінок «придворності». Малопомітний у літературі, де у XV ст. ще панувала стихія народної творчості і яскравим метеором виник у поезії бунтівний школяр Франсуа Війон, а XVI ст. було часом Рабле, Ронсара й Монтеня, цей відтінок набагато сильніше виявився в образотворчому мистецтві. Монархи, підсилюючи сяиво й славу свого

двору, оточили себе художниками, яким вони пред'являли свої вимоги.

У французькому мистецтві драматичні ноти приглушені: тут не було аналогій до творчості Босха, Брейгеля, Дюрера, Грюневальда, хоча історія Франції за ці два століття була також сповнена бурхливих і жорстоких подій. Столітня війна, війна з Габсбургами, релігійні війни католиків з гугенотами, кривава Варфоломійська ніч — усе це було у французькій історії. Але ці настрої, якщо й виявилися у мистецтві, то, головним чином, у надгробній пластиці. У цілому ж французьке мистецтво залишалося вишукано спокійним. У цьому виявилася не тільки раблезіанська життєрадісність, а й офіційна орієнтація замовників — королів та придворних — на мистецтво італійського маньєризму. У XV ст. найкращі досягнення французького мистецтва пов'язані з мініатюрним живописом, який так само, як і в Нідерландах, мав тут давні традиції. У цей час нідерландська і французька школи мініатюристів дуже тісно взаємодіють, їх не завжди можна розрізнити. У них було спільне вогнище — Бургундія. У XV ст. це французьке герцогство було самостійним, до нього входили й Нідерланди. При дворі бургундських герцогів працювали і нідерландські, і французькі майстри — і сам Ян ван Ейк, і брати Лімбурги. Одним із шедеврів цього виду мистецтва були ілюстрації до рукописної книги «Великих французьких хронік». Ця книга була виготовлена у середині XV ст. для бургундського герцога Філіпа Доброго. Головний художник цього твору — Сімон Марміон — виконав у манускрипті п'ятнадцять мініатюр, інші сімдесят п'ять — його помічники. Дослідники досі не дійшли спільної думки: вважати Марміона південнонідерландським чи північнофранцузьким майстром. Найвідомішим з французьких живописців XV ст. був головний суперник Марміона в мистецтві мініатюри — Жан Фуке. Майже одночасно з «Великими хроніками» Марміона у Франції створюється аналогічний за тематикою кодекс з ілюстраціями Фуке. Ці ілюстрації ще розкішніші за фарбами, вільніші у передачі простору, більш цілісні за композицією, ніж у бургундського майстра. Студенти можуть розповісти й про Фуке – портретиста.

У XVI ст. світського вигляду набуває французька архітектура. У цю добу вона відзначається стильовою цільністю — вигадливо варіюються і сполучаються елементи готики та італійських палаццо. При цьому вирішуються й загальні проблеми містобудування,

планування. Міста тепер починають набувати вигляду, наближеного до сучасного — з прямими широкими вулицями, забудованими за одним планом. Студентам треба розуміти, що за рішення таких завдань могла серйозно братися лише сильна централізована держава. Один за одним зводяться у Франції пишні палаци й замки. Вони оточуються парками, обносяться стінами й вежами, виникає проблема архітектурного ансамблю. Таким є королівський замок Шамбор, побудований у першій половині XVI ст. Його триповерховий масив, симетричний і строгий, дуже ефектно увінчаний декоративним готичним завершенням. У подальшому у Франції починають старанно вивчати античну архітектуру, систему античних ордерів. Коли головна королівська резиденція переноситься до Парижа, архітектор П'єр Леско будує там на місці старого палацу розкішний Лувр. Усі ці споруди будувалися за часів правління короля Франциска I (1515 - 1547), котрий усіляко сприяв розвитку мистецтва. При цьому він орієнтувався на італійські зразки. Саме він прийняв у себе Леонардо да Вінчі. Однак творчість цього генія не мала значного впливу на французьких майстрів: смаки королівського двору вимагали від художника не стільки внутрішньої глибини, скільки зовнішнього блиску. Тому французьким митцям більше імпонувало мистецтво італійських маньєристів — талановитих рисувальників і декораторів Россо і Пріматіччо. Ці митці прибули до Франції і працювали у Фонтенбло, започаткувавши цілий напрямок, відомий як «школа Фонтенбло». Звідси поширилися у французькому мистецтві образи численних амурів, Діани-мисливиці, жеманних німф. Вплив італійського маньєризму був широким і досить тривалим. Він відображений у стилі декоративного мистецтва, у композиціях gobelенів, у вигадливості декору, що вкриває посудини й вази.

Найвідоміші французькі скульптори Жан Гужон і Жермен Пілон також зазнали впливу школи Фонтенбло, що не заважало їм виконувати чарівні твори. Гужон багато працював разом з архітектором Леско, будівничим Лувра. Леско створив проект «Фонтану німф» у вигляді галереї з семи аркад, а рельєфи між пілястрами, що зображують німф, виконав Гужон. У цих образах маньєристична видовженість та вишукані вигини фігур виглядають виправданими й естетично необхідними. Німфи Гужона швидше нагадують кращі твори французької готики, ніж маньєризму, і разом з тим у них є дещо від античної класики.

Італійські впливи порівняно мало торкнулися мистецтва портрета: тут мали більше значення нідерландські традиції. У Франції XVI ст. були широко розповсюджені портрети-рисунок олівцем і трохи підфарбовані сангіною. У цій галузі працювали відомі митці, що очолювали майстерні й школи: Жан Клуе Молодший, його син Франсуа Клуе, батько й син Дюмустье та багато інших. Вони залишили обширну галерею образів людей XVI ст. Серед них є і король Франциск I, і його спадкоємець Карл IX, Генріх Наваррський, Катерина Медичі, поет Ронсар. Вони зображені тверезо й просто, без значного проникнення у внутрішній світ, але й без лестоців, без алегорій і з великою портретною схожістю.

У висновках слід зазначити, що доба французького Відродження була для історії французького мистецтва перехідною і стилістично не усталеною. Франція XVI ст. рішуче розірвала зі своїм готичним минулим, а звернення до нового пройшло через стадію сильного впливу іноземної художньої культури, а саме італійської й нідерландської.

4. Історично-політична ситуація в Іспанії у добу Відродження визначалася підйомом національного духу і не могла не вплинути на формування іспанського характеру, в якому народний світогляд примхливо поєднувався з рисами рицарської і християнської ідеології. Саме з цим пов'язана ідеологічна основа іспанського гуманізму. Характерне для Іспанії суворе дотримання законів честі залишається критерієм суспільної і моральної поведінки і у добу Відродження. Гуманізм нового часу не відкидав традиційних іспанських ідеалів минулого, а лише наповнював їх новим змістом. З позицій іспанського гуманізму "людина честі" (не мало значення - знатна чи селянин) оцінювалася з точки зору єдиного ідеалу. У період раннього Відродження переважає література «вченого» гуманізму, яка розвинулася в університетському середовищі, перш за все в діяльності Хуана Луїса Вівеса (1492-1540). Прихильник Еразма Роттердамського, він діяльно поширював його ідеї і протистояв схоластики. «Народна» лінія ренесансної літератури виявлялася в широкому розвитку романсів - невеликих ліро-епічних творів певного розміру і римування. Пізніше романи, поряд з сонетами, стали улюбленим віршованим жанром іспанських поетів епохи бароко. Далі студентам слід розповісти про появу геніального роману Сервантеса «Дон Кіхот», що зіграв видатну роль в історії світової літератури й був

підготовлений розвитком романного жанру в Іспанії. У творчості Сервантеса, і перш за все у «Дон Кіхоті», втілилася і отримала найбільш глибоке художнє і філософське наповнення література іспанського Ренесансу.

До початку XIV століття в Іспанії розповсюджуються ідеї Відродження, а разом з ними з'являється і архітектурний стиль ренесанс, що характеризується строгою симетрією, іспанський ренесанс відомий під ім'ям платереско (від іспанського "платеро" - "ювелір"), він відрізняється тонким декором, що нагадує срібні ювелірні вироби. Унікальним пам'ятником платереско є заїжджий двір Сан-Маркос в Леоні. Бароко принесло в архітектуру драматизм і рух, екстравагантність декору і пишноту скульптур. Іспанський варіант бароко "чуррігереско" названий на честь сім'ї архітекторів Чуррігера. Студенти можуть розповісти про їхні найбільш видатні споруди (Ретабло монастиря Сан-Естебан у Саламанці, портал палаца Сан-Тельмо в Севільї та інші), наголосити на боротьбі кількох течій в архітектурі цього часу, і завершити перемогою маньєризму. Навести приклади, додати наочність.

Особливу увагу слід приділити розвитку іспанського театру. «Золотий вік» іспанської літератури подарував театру двох драматургів світового масштабу: Лопе де Вега і його молодшого сучасника Кальдерона. Вони були, напевно, рівновеликими по таланту й значенню, являючи своєрідний феномен, творчу пару багато в чому контрастну. Світлий, життєрадісний, ренесансний комедіограф Лопе де Вега, і бароковий Кальдерон, часом похмурий і трагічний. Лопе був типовою людиною Ренесансу, в його іспанському варіанті. Бурхлива, яскрава, насичена життя і невичерпна творча енергія воістину пояснюють, чому Лопе називали «океаном поезії». Носіями ідеалу на іспанських підмостках виступали овіяні поезією діяльні, сильні, цілісні натури – ідальго і простолюдини, доньї і селянки, їх енергія захоплювала тисячний натовп, а їх ідеали відбивалися його переконання і смаки. Іспанська драма відтворювала особливий поетичний світ, органічно зв'язаний із світом реального. Вона увібрала в себе все здорове і сильне, що таїлося в надрах народного життя. Джерелом формування іспанської драми і театру був площадний фарс. Традиції народної поезії були найдавнішими і стали для нового театру основними: вони дали сцені самий тип героя, через них зберігався і романтичний дух театру. Початок іспанському театру

поклали бродячі актори, які включали до свого репертуару і народні фарси, і нові п'єси, що завозили з освіченої Італії. Крім бродячих труп вистави давалися й королівськими трупами у коралях (таку назву мали спеціально обладнані місця для вистав), у будинках аристократії, а також просто неба на майданах під час проведення офіційних свят. Очоловав королівську трупу – аутор (особа, яка ставила комедії). Він міг бути драматургом, але частіше за все аутор був актором. Основними його завданням були менеджмент і режисура. Показовим є те, що за три роки початку XVII століття лише у двох театрах Іспанії було дано більше 500 вистав. В цілому, іспанська сцена була більш багатою на вистави різних жанрів, ніж, наприклад, італійська.

У висновках слід обґрунтувати справедливість твердження, що власне є четвертим питанням. Слід згадати вплив католицької інквізиції, приплив золота з Нового світу, поразки католицької Іспанії у зовнішній політиці. Чому, не зважаючи на розвиток літератури, театрального мистецтва й архітектури, в іспанському мистецтві відчувається криза гуманістичних ідеалів?

Тестові завдання

1. Культурна течія Відродження протиставила церковній ідеології культ Людини, звідси назва:

- а) Реформація;
- б) інтуїтивізм;
- в) гуманізм;
- г) глобалізм.

2. Специфічні риси Відродження:

- а) зв'язок культури і релігії, підпорядкування людини церкві;
- б) наслідування античності, позбавлення людини права на

розвиток своїх здібностей;

в) світський характер культури, гуманізм, звернення до античності;

г) копіювання середньовічного мистецтва.

3. Хронологічні межі Північного Відродження:

- а) XIV – XVIст.;
- б) XII – XVIст.;
- в) XV – XVIст.;
- г) X – XVIст.

4. У творчості А. Дюрера ренесансна ясність уявлень поєднується:

- а) з науковістю;
- б) з середньовічною фантастикою і марновірством;
- в) з оптимізмом;
- г) з теологією.

5. Головні персонажі в картинах Пітера Брейгеля:

- а) люди і природа;
- б) біблійні пророки;
- в) багаті городяни;
- г) скульптурні пам'ятники.

Семінар 6. Культура епохи Реформації й Просвітництва в Європі (XVII–XVIII ст.)

План

1. Нові тенденції культурного розвитку в епоху Реформації.
2. Італійське бароко та його поширення у Західній Європі.
3. Французький класицизм в живопису та архітектурі.

Теми рефератів

1. Реформація як культурна парадигма Нового часу.
2. Великі географічні відкриття.
3. Школа натюрморту в Західній Європі.
4. Раціоналізм епохи Просвітництва.
5. Енциклопедисти XVIII ст.

Список рекомендованої літератури

1. Білик Б. І. Культурологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Б. І. Білик ; Київський національний торговельно-економічний ун-т. Київ: КНИГА, 2004. 408 с.
2. Гоц Л. С. Історія культури Європи Раннього нового часу : навч. посіб. Київ: НАКККіМ, 2019. 112с.
3. Бокань В. А. Культурологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. А. Бокань ; Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ: МАУП, 2000. 134 с.
4. Культурологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. I–IV рівнів акредитації / М. С. Кравець [та ін.] ; заг. ред. В. М. Піча. Львів : Магнолія плюс, 2003. 236 с.
5. Культурологія: українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / М. М. Закович [та ін.] ; ред. М. М. Закович. Київ: Знання, 2004. 567 с.

1. На початку відповіді студентам слід наголосити на тому, що Реформація була широким, на відміну від Ренесансу, соціально-політичним та ідеологічним рухом, що прийняв форму боротьби проти католицької церкви, форму протесту про багатьох її догм. Треба згадати, що у різних країнах Європи протестантизм мав свої особливості, лідерів і назви: в Німеччині – лютеранство; в Голандії – кальвінізм; у Великобританії – англіканство; у Франції борців проти католицизму називали гугенотами. Процеси Реформації охопили всі

сторони життя людей, у тому числі сферу культури. Тут вони збігаються в часі з процесами Відродження, але за змістом ці два напрямки суттєво відрізняються один від одного. Як ми вже знаємо, ідеологи Відродження сприймали людину як найвищу цінність, вірили в безмежність її розуму. Прибічники протестантизму фактично перенесли центр духовного життя до сфери релігії, посунувши людину на другий план. Але реформаційний рух був прогресивним кроком у порівнянні з Середньовічними канонами церкви, її ставленням до науки, освіти, мистецтва. Тому Реформація мала загалом позитивний вплив на розвиток культури.

На семінарі слід підкреслити, що культура періоду Реформації відображала складність свого часу, зокрема інтенсивне утворення абсолютистських національних держав. Тому величність, стриманість, статичність мистецтва Ренесансу змінюється на мистецтво, яке тяжіє до динаміки. Замість ренесансного почуття міри, ясності приходить мистецтво, побудоване на контрастах, асиметрії, мистецтво, що вражає величністю та надзвичайною кількістю декоративних мотивів.

Крім того, студентам треба запам'ятати, що культуру епохи Реформації прийнято пов'язувати зі стилем бароко, але треба враховувати, що поряд з ним виник класицизм та реалізм. Місце та час розвитку бароко - це перш за все ті країни, де перемога була за феодалними силами та католицькою церквою: Італія, Іспанія, Португалія, Фландрія тощо. У Франції та Голландії стиль бароко не мав великого поширення. На початку XVIII ст. стиль бароко поступився місцем стилю рококо. Головні напрями розвитку мистецтва XVII ст. визначали провідні національні школи: італійська, іспанська, фламандська, голландська та французька.

2. Розкриваючи друге питання семінару, слід відзначити, що центром розвитку нового стилю – бароко в XVII ст. був Рим. Архітектура цього міста стала типовою і для інших міст. Архітектори бароко почали створювати міста-ансамблі, включаючи туди споруди, площі, вулиці. До речі, вулиці стають суто прямолінійними, початок та кінець їх неодмінно відзначались архітектурними (площі) чи скульптурними (пам'ятники) акцентами. В Римі вперше в історії було створено трипроменеву систему вулиць, що розходились від площі дель Пополо. Місто прикрашали обеліски, фонтани, поставлені в місцях з'єднання променевих проспектів. Особливого розмаху досягла архітектура вілл з їх багатими садово-парковими ансамблями.

В культовому зодчестві, бароко підсилило виразність та динамічність. Інтер'єр храму як місце пишного обряду католицької церкви став синтезом усіх видів образотворчого мистецтва: кольори мармуру, різьба по каменю та дереву, позолота, живопис з різними ефектами, а з появою органа додалась ще і музика.

З архітектурою в цей час тісно пов'язано використання скульптури. Вона прикрашала фасади та інтер'єри церков, вілл. міських палаццо, сади, парки, вівтарі, фонтани тощо. В бароко іноді неможливо розмежувати роботу архітектора і скульптора. Художником, що поєднував в собі ці напрямки таланту був Лоренцо Берніні (1598–1680). Як придворний архітектор та скульптор римських пап, Берніні багато зробив для слави Рима. Головним творінням майстра було спорудження грандіозної колонади собору св. Петра та оформлення величезної площі біля нього.

Для своїх творів Берніні часто використовував міфологічні сюжети, а майстерність його була безмежна. Наприклад, коли Берніні закінчив роботу над скульптурною композицією із мармуру “Апполон і Дафна” та виставив її на площі, за твердженням одного з сучасників скульптора, весь Рим зібрався, щоб побачити цей витвір мистецтва. У живопису в цей час в стилі бароко працювали брати Карраччі. Ще у 80-ті роки вони висунули ідею, що художники не повинні відображати повсякденні явища, їм належить створювати свій вищий світ, запозичуючи із життя тільки велич та пишність. Незабаром розписані в такому стилі кілька палаців в Болоньї зробили братів знаменитими. Глядачі сприймали їхнє мистецтво як чудо. Художників запросили до Рима, щоб вони оформили палац сім'ї Фарнезе. Найвідоміше їх творіння – розпис галереї в цьому будинку на основі сюжету “Метаморфоз” Овідія.

Нагадаємо, що стиль бароко (дивний, химерний, чудернацький) або римське бароко, вимагав від художників відмовитись від чітких ліній, використовувати контраст світла та тіні, поєднувати в одне ціле людину, пейзаж, різні предмети, а простір повинен тяжіти до безмежності. Брати Карраччі створили в Болоньї “Академію спрямованих на шлях істини”, в якій навчали художників такої майстерності, тому їх творчість іноді називають “болонським академізмом”.

На семінарі слід підкреслити, що антиподом академізму стала творчість художника Мікеланджело Мерізі, прозваного Караваджо

(1573–1610), який став основоположником могутньої реалістичної течії в Західній Європі. Єдиним джерелом, з якого Караваджо вважає достойним черпати теми для мистецтва, є оточуюче середовище. Але творчість Караваджо в той час не мала успіху. Через реалістичність та схильність художника до натуралізму замовники часто відмовлялися браги його роботи.

Ідеї стилю бароко, методи зображення збагатили національні художні школи країн Європи. Іспанську школу в цей час прославив Ель Греко. Він навчався в Італії у Тиціана, Мікеланджело, а жив потім в Толедо. Він пише в основному на замовлення монастирів, церков та грандів вищої кастільської знаті. В пейзажах Ель Греко, що зображають Толедо в грозу, він підкреслює безсилля людини перед природою, а в цьому один із проявів світогляду прибічників стилю бароко.

“Золотий період” іспанського живопису пов’язаний з іменами: Хосе Рібейри, Дієго Веласкеса та Бартоломео Мурільйо. Студентам слід розповісти про їхню творчість та художні досягнення з використанням наочності.

У Фландрії (сьогодні Бельгія), яка в XVII ст. знаходилась під владою Іспанії, центральною фігурою в живописі був Пітер Пауль Рубенс (1577–1640). Це був художник-гуманіст, один з найкращих знавців античної культури, відомий антиквар, талановитий дипломат, який володів декількома іноземними мовами. Про нього говорили: “Король живописців і живописець королів”. Рубенс писав на теми пов’язані з міфологією (“Персей і Андромеда”, “Союз Землі і Води”), змальовував сцени полювання, військових дій. До кращих його робіт належить автопортрет з молодою дружиною Ізабелою Брандт. Рубенс помер в розквіті творчих сил. У нього було багато учнів. Найбільш відомим з них став Антоніс ван Дейк (1599–1641). Головним жанром творчості ван Дейка був портрет. Спочатку він писав у суворо реалістичній манері, а потім перейшов до парадних портретів. В 1632 році він поступив на службу до англійського короля Карла I. Король дав йому звання головного живописця. А ван Дейк “відплатив” створенням цілої галереї парадних портретів придворної аристократії.

Голландія в XVII ст. була визначним центром європейської культури. Перемога в боротьбі за національну незалежність, перемога протестантизму (у формі кальвінізму) мали вирішальне значення у розвитку мистецтва. У голландських художників були зовсім інші

замовники: бюргери, голландський магістрат, а їх картини невеликих розмірів прикрашали житло та громадські будови. Одним з провідних жанрів став побутовий живопис, творці якого пізніше назвали “малими голландцями”. Значного розвитку в голландському живопису набули пейзажний жанр та натюрморт. Студенти повинні звернути увагу на творчість “малих голландців”. Навести приклади творів у супроводі наочності.

Вершиною голландського живопису вважається творчість Рембрандта ван Рейна. Доречно прослідкувати еволюцію майстерності «великого голландця» від полотна “Урок анатомії” (1632) до картини “Повернення блудного сина”(1666-1669), яку можна вважати епілогом творчості Рембрандта.

На закінчення зазначимо, що Рембрандт мав великий вплив на всіх живописців Голландії, мав багато учнів, але жоден з них не зміг перевершити учителя. Наприкінці XVII ст. голландська живописна школа занепадає. У висновку слід наголосити на народженні нового художнього стилю – бароко, назвати його характерні риси, засновників і представників у різних видах мистецтва. Потім звернутися до умов формування голландської школи живопису, популярних жанрів, видатних представників та їхніх творів.

3. Починаючи обговорення третього питання, є сенс підкреслити, що XVII століття - це час формування єдиної французької держави, французької нації. В другій половині століття Франція стала наймогутнішою абсолютистською монархією в Західній Європі. В цей же час формувалась національна школа образотворчого мистецтва, але основу її склав інший стиль – класицизм. Відтоді Франція вважається батьківщиною класичного напрямку в західноєвропейській культурі. Французький класицизм сприймався як зразок, як мрія про доцільність у формуванні нації, влади, способу життя, культури. Основою культури класицизму знову-таки стала античність. Але мистецтво Відродження, що будувалось на традиціях античності і класичне мистецтво відрізнялось одне від одного. Класицизм - це велич, але холодна й раціональна.

Щоб підтримати престиж королівської влади Людовик XIII вирішив перетворити Париж на найвеличніше місто в Європі. Були побудовані нові палаци, замки, особняки, що вражали розкішністю інтер'єрів. Для цієї роботи були запрошені відомі архітектори, художники, скульптори. За цих обставин першим художником короля

стає Симон Вуе. Всі художники намагалися писати як Вуе. А писав він ефектно, надаючи композиції динамічність, використовуючи яскравий колорит та контраст світлотіні. Його стиль був еклектикою, але він подобався знатним французам. Тому ще тривалий час у тому чи іншому різновиді цей стиль буде панувати в мистецтві абсолютистської Франції.

Серед живописців найбільш послідовним майстром класицизму був Ніколо Пуссен. Теми його полотен: міфологія, історія, релігія. Герої Пуссена - люди сильних характерів, величних справ, високого почуття обов'язку перед суспільством та державою. Слід назвати роботи, що принесли славу авторові, відзначити їхні особливості.

Майже одночасно з Пуссеном творцем класичного пейзажу був Клод Лоррен. Розгляньте його роботи, відзначте риси, за якими його картини відносимо до класичних.

Під час розмови на семінарі про французький класицизм треба підкреслити, що з 60-тих років XVII ст., а це час довгого правління “короля-сонця” – Людовика XIV, мистецтво потрапляє під повний контроль королівської влади. Створена в 1648 році Академія живопису, скульптури, доповнена ще Академією архітектури (1671). Класицизм в архітектурі в цей час вирішує проблему співвідношення ансамблю палацу та парку. Всі знахідки в цьому плані були втілені при побудові Версаля (1661–1789). У кінцевому варіанті загальна площа палацових приміщень без парку склала приблизно 67 тисяч метрів квадратних, було встановлено 25 тисяч вікон, 67 сходів, 372 статуї. В досить безлюдній місцевості (18 км від Парижа) з'явився казковий палац, в безводному просторі забили фонтани, виріс величезний та величний парк. Доповніть розповідь новаторськими рішеннями французьких архітекторів та декораторів.

Таким чином, у роки Реформації були досягнуті значні успіхи в творчому пошуку майстрів різних країн, які прагнули зафіксувати досягнення свого часу. Вони проклали шлях для подальшого розвитку культури.

Тестові завдання

1. Франсуа Буше був представником художнього стилю:
 - а) бароко;
 - б) рококо;
 - в) ампір.

2. Яка з опер належить Бетховену?

- а) “Фіделіо”;
- б) “Травіата”;
- в) “Кармен”.

3. Спроектував і побудував колонаду Собора св. Петра і площу перед ним архітектор:

- а) Брунелескі;
- б) Пізано;
- в) Берніні.

4. Послідовники протестантського вчення у Франції називались:

- а) кальвіністи;
- б) лютеране;
- в) гугеноти.

5. Сучасники називали його “королем філософів” лишив після себе понад 70 томів творів, у різних жанрах, як ім’я цієї людини?

- а) Руссо;
- б) Вольтер;
- в) Монтеск’є.

Семінар 7. Західноєвропейська культура XIX ст.

План

1. Традиції класицизму в культурі XIX ст.
2. Становлення і розвиток романтизму в художній культурі європейських країн.
3. Представники критичного реалізму в літературі та живописі.

Теми рефератів

1. Пейзажний живопис англійських романтиків.
2. Романтичні тенденції в творчості Ежена Делакруа.
3. Джузеппе Верді та його реалістична опера.
4. Джордж Байрон – співець свободи.
5. Імпресіонізм у французькому живописі.

Список рекомендованої літератури

1. Білик Б. І. Культурологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Б. І. Білик ; Київський національний торговельно-економічний ун-т. Київ: КНИГА, 2004. 408 с.
2. Бокань В. А. Культурологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. А. Бокань ; Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ: МАУП, 2000. 134 с.
3. Культурологія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. I-IV рівнів акредитації / М. С. Кравець [та ін.] ; заг. ред. В. М. Піча. Львів : Магнолія плюс, 2003. 236 с.
4. Культурологія: українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / М. М. Закович [та ін.] ; ред. М. М. Закович. Київ: Знання, 2004. 567 с.
5. Лобас В. Х. Українська і зарубіжна культура : навч. посіб. Київ: МАУП, 2000. 221 с.

1. Починаючи обговорення першого питання, студенти повинні відзначити, що промисловий переворот в Англії, Французька буржуазна революція 1789–1794 рр. поклали початок епосі капіталізму в Європі. Це була і нова епоха в європейській художній

культури. У літературі та мистецтві Західної Європи розвивалися різні напрямки й тенденції: класицизм, романтизм і критичний реалізм.

У живописі тенденції класицизму виявилися найбільш яскраво. Знову в мистецтві зростає роль розуму як головного критерію у пізнанні прекрасного, знову мистецтво закликає насамперед виховувати в людині почуття обов'язку, служіння ідеям державності, а не бути втіхою і насолодою.

Напередодні Великої французької буржуазної революції у живописі Франції з'являється Жак-Луї Давид (1748–1825). У його творчості античні традиції, естетика класицизму злилися з політичною боротьбою, органічно сплелися з пафосом революції і дали новий стиль французькій культурі – “революційний класицизм”. Справжній триумф Давиду принесла його картина “Клятва Гораціїв” за мотивами трагедії Корнеля “Горацій”.

Одним з провідних майстрів класичного напрямку став Жан Огюст Домінік Енгр (1780–1867). У 17 років потрапляє він в майстерню Жака Луї Давида. Засвоївши класичну систему з її культом античності, Енгр свідомо відмовився від революційності давидівського класицизму. Він відмовляється від сучасності, йде від життя у світ прекрасного. Поклоніння перед античністю переросло в Енгра у майже сліпе захоплення нею. Бажаючи здобути повіту незалежність від свого часу, він звертається тільки до минулого. Твір, за який він отримав “Grand Prix de Roma” – “Посли Агамемнона у Ахілла” – свідчення того, що він повністю засвоїв систему класицизму.

Таке розуміння Енгром природи відчутне в його портретах та прекрасних картинах “Купальниця”, “Велика одаліска”, “Джерело”. На цих полотнах яскраво відображено його ідеал краси. Але деяка ідеалізація відриває мистецтво Енгра від життя, зумовлює холодні театралізовані композиції, далекі від історичної правди. Останні роки загальноновизнаного майстра захмарені його запеклими битвами: спочатку з романтиками на чолі з Делакруа, потім з реалістами, яких представляв Курбе.

2. Вивчення другого питання доцільно розпочати з того, що з'ясувати сутність та форми романтизму в художній культурі. Перед усім зазначимо, що романтизм був породжений негативною реакцією на французьку буржуазну революцію з боку феодальних класів і розчаруванням в її результатах з боку широких демократичних верств

населення. Тому романтизм і прийняв різні за своїм соціальним забарвленням форми: так званий пасивний та активний, революційний романтизм. Пасивні романтики, відкидаючи буржуазну дійсність, протиставляли їй ідеалізоване феодальне минуле: середньовіччя, католицизм, аристократичні ідеали.

Революційні романтики протиставляли буржуазному суспільству мрії про краще майбутнє. Вони зверталися до минулого і до далеких країн не в пошуках феодальних чи релігійних утопій, а в прагненні відшукати живі джерела істинно народних моральних і естетичних ідеалів.

а) Розглядаючи питання про романтизм в літературі, студентам необхідно підкреслити, що батьківщиною романтизму є Німеччина, де він з'явився ще в кінці XVIII ст. Ранній етап романтизму пов'язаний з діяльністю ієнської групи письменників, яку очолили брати Фрідріх (1772–1832) і Август Вільгельм (1767–1845). Вони сформували основні принципи романтичного світорозуміння.

В романтизмі першої чверті XIX ст. провідна роль належала гейдельберзькому гуртку на чолі з Клеменсом Брентано (1778–1842) і Іоахімом Арніто (1781–1831). Вони опублікували двотомну антологію народної пісенної лірики “Чарівний ріг хлопчика”. За цим виданням вийшли відомі збірки казок братів Якоба (1785–1863) і Вільгельма (1786–1859) Грімм. Інтерес до фольклору і німецького середньовіччя був характерний для діяльності гейдельберзьких романтиків.

Своїх вершин романтизм у Німеччині досяг у творчості Ернста Теодора Амадея Гофмана (1776–1822). У нього чітко прослідковується конфлікт художника з бідністю, безбарвністю реальної дійсності, що викликали песимістичні погляди на навколишній світ. А тому у визнаних його творах переважала іронія (збірка новел “Фантазії” (1805), сатиричний роман “Життєві погляди kota Нурра” (1821).

У 1830-і–40-і роки під впливом перелому в соціальному житті Німеччини в романтизмі помітно зростає вплив утопічних і революційних ідей. Перше покоління англійських романтиків представляють Уільям Вордсворт (1770–1850) і Семуел Тейлор Кольрідж (1772–1834). Саме вони і близькі їм літератори склали так звану “озерну школу”. Вони закликали шукати гармонію в патріархальному устрої минулого, у сільській ідилії, у світі високих матерій. Це відштовхнуло від “озерної школи” Джона Кітса (1775–

1821), великого лірика, який щиро співчував боротьбі пригноблених за своє соціальне визволення. З “озерною школою” ще гострішими були суперечки і полеміка Джорджа Байрона (1788–1824), який відкрито пов’язав свою долю з революційним духом. Поема Дж. Байрона “Паломництво Чайльд Герольда” вивела на сцену романтичного бунтівника-індивідуаліста, типового зневіреного дійсністю героя післянаполеонівської пори. Активний гуманізм Байрона, його пророче передбачення “століття волі” зробили поета володарем розуму тодішньої Європи, найяскравішим представником романтичного руху.

У Франції перший етап романтизму припадає на період наполеонівської імперії. Серед ранніх французьких романтиків виділяється філософ і прозаїк Ф.Шатобріан (1768–1848), поет і романіст Альфред де Віньї.

Другий етап романтичного руху представляють твори Жорж Санд (Аврори Дюпен) (1804–1876) і Віктора Гюго (1802–1885). Творчість Жорж Санд пронизана вільнолюбними настроями. Уявлення про соціальне життя, які викладені в “Орсі” (1841), в “Мірошнику з Анжибо” (1844) і в багатьох інших романах. Творчий шлях Віктора Гюго тривав шість десятиріч. Гюго був найвидатнішим поетом і драматургом свого часу, автором відомих романів – як історичних (“Собор Паризької Богоматері” – 1831 р., “Дев’яносто третій рік” – 1874 р.), так і присвячених сучасності – «Знедолені» – 1862 р. Вся творчість Гюго спрямована проти різних форм насильства над волею і гуманністю, проти фанатизму, нетерпимості, зневажання прав особистості;

б) У розмові про романтизм у живописі студентам слід відзначити, що у Франції він виникає як опозиція класичній школі Давида, академічному мистецтву.

Вершиною творчості Теодора Жеріко стала велика картина “Пліт Медузи”. Події, що сталися з французьким кораблем “Медуза” влітку 1816 р., дали Жеріко драматичний сюжет. У результаті тривалої роботи художник створив величезне полотно. Через 5 років після смерті Жеріко саме стосовно цієї картини був використаний термін “романтизм”. Картина стала маніфестом романтизму в живописі.

Найбільші успіхи французького романтизму пов’язані з ім’ям Ежена Делакруа (1798–1863). Уже перша картина “Данте і Вергілій”,

за мотивами “Божественної комедії” Данте, стала виявом романтичної спрямованості митця.

Наступний етап творчості Делакруа пов’язаний з подіями 1830 р. Він втілює революцію 1830 р. в алегоричному образі “Свободи на барикадах” (інші назви “Свобода, що веде народ”, “Марсельєза”). Найбільш значним внеском англійського романтизму у світове мистецтво прийнято вважати пейзажний живопис. Яскравим представником цього напрямку став Фюзелі (1741–1825), творчість якого не була визнана сучасниками. Було необхідне ціле століття для розуміння майстерності художника. Головне, що відрізняло його полотна, – це невпинний політ фантазії, нескінченність зображуваного світу, який міг бути жахливим або прекрасним.

Англійський романтизм найбільш органічно виразився також у живописі і графіці Уільяма Блейка, пейзажах Джона Констебла (1776–1837), Уільяма Тернера (1775–1851). Про їх творчість треба сказати в рефераті;

в) Висвітлюючи питання про романтизм у музиці, студентам треба підкреслити, що у європейській музиці виявився на рідкість багатим видатними обдаруваннями: це Франц Шуберт (1797–1828), Роберт Шуман (1820–1856), Гектор Берліоз (1803–1869), Ріхард Вагнер (1813–1883), Ференц Ліст (1811–1886), Фрідерік Шопен (1810–1849), Джузеппе Верді (1813–1901) та інші.

Романтизм приніс у музику підвищену емоційність, фантастичну вигадку, казково-поетичну образність, деколи запозичену з фольклору, масштабність символічних узагальнень. Виникла суттєва перебудова жанрів: найважливіше значення набули романс, одночастинна фортепіанна п’еса, інструментальна танцювальна мініатюра. З’являється жанр “героїчної опери”, який виникає під впливом національно-визвольних рухів.

На межі класичної і романтичної епох виникає титанічна фігура Людвіга ван Бетховена (1770–1827). Творчість Бетховена охоплює мало не всі форми і жанри музики, але його вершиною були 9 симфоній. Бетховен був сучасником Великої французької революції, рішучим ворогом бонапартизму. Натхненна високими ідеалами революції, музика композитора закликала людей до боротьби за краще майбутнє. Доля окремих героїв і народних мас, невпинна боротьба за щастя людей, за перемогу світла над темрявою і радість перемоги – про все це розповідають симфонії і увертюри, сонети і квартети

видатного музиканта. У своїй творчості Бетховен втілює передові суспільні ідеї свого часу, проклав для композиторів, які йшли за ним, дорогу в майбутнє.

У пошуках прекрасних і вічних духовних цінностей романтики зверталися до природи, до життя рідного народу, його музично-поетичної творчості. У різних країнах Європи в XIX ст. виникає пильний інтерес до старих звичаїв, обрядів, пісень. Так, австрійський композитор Шуберт звертається до вальсу, улюбленого танцю свого часу, польського композитора Фредеріка Шопена привертають рідні мазурки і полонези, угорця Ференца Ліста - народні танці і пісні.

Великим композитором першої половини XIX ст. був Франц Шуберт. Він жив у Відні в один час із видатним Бетховеном. Проте це композитори різних поколінь. Живучи в одному місті, Шуберт і Бетховен не були знайомі. Лише незадовго до смерті Бетховена його секретар показав композитору декілька десятків пісень Шуберта. Могутня сила ліричного таланту юного композитора глибоко вразила Бетховена. Радісно збуджений, він вигукнув: "По праву в цьому Шуберті живе іскра Бога! Він ще примусить говорити про себе весь світ!" Слова Бетховена виявилися пророчими. Широким масам слухачів Франц Шуберт полюбився насамперед своїми прекрасними, задушевними і поетичними піснями. Шуберт помер, не доживши до 32 років. Протягом кількох десятків років після його смерті його твори немов народжувалися заново: їх розшукували, вперше виконували. Ще за життя композитора деякі друзі почали збирати рукописи його пісень. Сам Шуберт їх не зберігав, у рукописному вигляді вони передавалися з рук у руки і багато губилося. Пісень виявилось близько 600. Одне з центральних місць у європейському мистецтві посіла оперна музика. Батьківщина опери – Італія. І це не випадково. Здавня італійські співаки славилися своїми прекрасними голосами. XIX ст. – це час яскравого розквіту італійської опери. Один за одним висуваються надзвичайні автори: Джоаккіно Россіні, Вінченцо Білліні, Джузеппе Верді.

Вершиною творчості Россіні стала героїко-патріотична опера "Вільгельм Телль" (за драмою Шиллера). В яскравих художніх образах відтворив композитор повстанську боротьбу швейцарського народу проти австрійських поневолювачів. Постановка опери на сцені італійських театрів супроводжувалася бурхливими оваціями. Драматичні події опери сприймалися не як далеке минуле, а як

революційна дійсність Італії, яка стогнала під гнітом австрійських поневолювачів.

Активним продовжувачем створення героїко-патріотичних опер став молодий, нікому ще не відомий музикант – Джузеппе Верді. Найкращі його твори проникнуті полум'яним патріотизмом, ненавистю до пригноблювачів. У далеких подіях епохи середньовіччя, у біблійних переказах слухачі ловили стрімкий пульс сучасності, закличні мужні інтонації. Найкращі опери Д. Верді, такі як “Ріголетто”, “Травіата”, “Дон Карлос”, “Аїда”, “Отелло” йшли і йдуть на оперних сценах усього світу. Більш детально про творчість Верді треба сказати в рефераті.

3. Починаючи вивчення третього питання, студенти повинні запам'ятати, що реалізм як могутній художній рух сформувався в середині ХІХ ст. Звичайно, Гомер і Шекспір, Сервантес і Гете, Мікеланджело і Рембрандт були великими реалістами, але Новий час висуває нового героя в житті, якому досить скоро передбачено було стати і головним героєм мистецтва – людину праці. Побут, життя, праця цього нового героя стануть новою темою в мистецтві. Новий герой і нові теми породять і критичне ставлення до існуючих порядків, в мистецтві буде покладено початок тому, що вже в літературі сформувалося як критичний реалізм.

Реалізм – (від латинського *realis* – матеріальний) припускає правдиве художнє відображення об'єктивної дійсності. Для представників реалістичного напрямку правда в мистецтві означала не лише правильне відображення вже складених характерів, але і творче розкриття (за допомогою уявлення художника) ще не реалізованих можливостей людей.

Основоположником і лідером критичного реалізму в літературі Англії був Чарльз Діккенс (1812–1870). Видатний гуморист і сатирик, він був неперевершеним майстром соціального роману. Його твори, починаючи з “Посмертних записок Піввікського клубу” (1837), стали істинно художньою енциклопедією побуту, вдачі, проблем, суперечностей англійського життя і перш за все життя буржуазних кіл. Видатним представником французького реалізму став Стендаль (Анрі Бейль). У найкращому романі Стендаля “Червоне і чорне” (1831) антагонізм сил революції і реакції відображено як перелом у долі юнака, який намагається будь-яким способом утвердитися на

верхніх сходинках соціальної ієрархії, і врешті-решт зазнає життєвої і моральної катастрофи.

У “Пармській обителі” (1839) Стендаль досяг нових вершин, правдиво зображуючи героя-романтика в роки наполеонівських війн та в уїдливій атмосфері періоду Реставрації.

Видатним завоюванням реалістичної літератури став багатотомний цикл романів і повістей Оноре де Бальзака (1799–1850) “Людська комедія”. Задум цього циклу виник у письменника 1834 р. і Бальзак здійснював його протягом усього свого життя. Письменник прагнув створити історію звичаїв сучасної Франції, вважаючи, що романи пише сама дійсність, а він є лише її секретарем. За планом епопея Бальзака повинна була включати 143 твори, з яких письменник встиг завершити 95.

У французькому живописі реалізм заявив про себе насамперед у пейзажі. Реалізм у пейзажі починається з так званої барбізонської школи, з художників, що отримали в історії мистецтва таку назву від імені села Барбізон недалеко від Парижа. Це була група молодих живописців – Теодор Руссо, Діазделла Пенья, Жуль Дюпре, Константен Тройон – які приїхали до Барбізона писати етюди з натури.

Деякий час у Барбізоні працював Жан Франсуа Мілле (1814–1875). Він зблизився з художниками цієї школи, особливо з Теодором Руссо. Тут Мілле сформувався як досвідчений майстер селянської теми. Його героєм відтепер і до кінця його творчих днів стає селянин (“Віятель”, “Сіач”, “Збиральниця колосків”, “Анжелос”, “Людина з мотикою”). Одним із найбільш тонких майстрів французького пейзажу був Каміль Коро (1796–1864). У салонах Парижа виставлялись його картини, але завжди їх розміщували в темних місцях, де зникав їх витончений колорит. Не впадаючи у відчай від невизнання офіційною публікою, Коро швидко стає творцем інтимного пейзажу, “пейзажу настрою” (“Віз сіна”, “Дзвіниця в Аржантеї”).

Критичний реалізм як новий могутній художній напрямок активно стверджує себе і в жанровому живописі. Його становлення в цій галузі пов’язане з ім’ям Гюстава Курбе (1819–1877). Як справедливо писав Ліонелло Вентурі, жоден з художників не викликав такої ненависті міщан до себе, як Курбе, і жоден не мав такого впливу на живопис XIX ст., як він сам. Критичний реалізм справив

величезний вплив на суспільну свідомість XIX ст., він втілює ідею прогресивного перетворення суспільства, утвердження моральних ідеалів у людських стосунках.

Тестові завдання

1. По відношенню до якої картини вперше було використано термін “романтизм”?

- а) “Пліт «Медузи»”;
- б) “Клятва Гораціїв”;
- в) “Свобода на барикадах”.

2. Нове світосприйняття у мистецтві під назвою “фовізм” закріпилось у творчості:

- а) Тулуза-Лотрека;
- б) Огюста Ренуара;
- в) Анрі Матіса.

3. Який архітектурний стиль зародився за часів Наполеона I, як символ панування Франції над світом?

- а) модерн;
- б) ампір;
- в) рококо.

4. Художники якого стильового напрямку вперше використали у своїй творчості новітні досягнення оптики?

- а) дадаїзму;
- б) фовізму;
- в) імпресіонізму.

5. Представники якого напрямку вперше почали обробляти і використовувати у своїй творчості народний фольклор?

- а) класицизму;
- б) романтизму;
- в) реалізму.

6. Кінематограф у 1895 р. винайшли:

- а) брати Уїлбер і Орвілл Райт;
- б) брати Монгольф'є;
- в) брати Луї і Огюст Люм'єри.

Семинар 8. Світова культура ХХ ст. – початку ХХІ ст.

План

1. Особливості розвитку світової культури в ХХ ст.
2. Модернізм та його еволюція у художній культурі (від експресіонізму до концептуального мистецтва).
3. Основні тенденції розвитку культури на початку ХХІ ст.

Теми рефератів

1. Кіномистецтво як феномен культури ХХ ст.: історія та здобутки.
2. Сюрреалізм і його місце в культурі ХХ ст.
3. Література «втраченого покоління» (Хемінгуей, Ремарк).
4. Феномен рок-культури
5. Науково-технічна революція та її вплив на розвиток сучасної культури.

Список рекомендованої літератури

1. Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ: ОСНОВИ, 2008. 1464 с.
2. Історія української та зарубіжної культури: навчальний посібник [С.М.Клапчук, В.Ф.Остафійчук, Ю.А.Горбань та ін.] Київ: Знання -Прес, 2004. 262 с.
3. Краснодембський З. На постмодерністських роздоріжжях культури. Київ: Основи, 2000. 196 с.
4. Кормич Л.І., Багацький В.В. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ століття): Навч. посібник. Харків: Одисей, 2004. 304 с.
5. Пащенко Н. І. Культура ХХ століття. Місце та роль культури у житті суспільства: історія і сучасність : конспект лекцій. К. : КНУБА, 2005. 116 с.

1. Враховуючи унікальність ХХ ст., його технологічну, екологічну, соціально-політичну та духовну своєрідність, вже зараз можна зробити деякі висновки з приводу того стану культури, в якому опинилося людство на рубежі III тис. своєї історії.

На перший погляд здається, що расово-етнічна, лінгвістична, соціально-економічна розмаїтість сучасних народів земної кулі не дає підстав для вживання таких категорій, як "світова культура", або "світова цивілізація ХХ ст.". Проте за зовнішнім проглядається цілісна картина із загальним сюжетом і навіть провідною ідеєю. Саме в нашому столітті заявили про себе інтеграційні процеси. На планеті майже не залишилося культур, які б існували в ізоляції. Чинники зовнішнього впливу на культуру набули загальнопланетарного змісту, що привело до появи універсальних процесів у галузі духовного життя. Безумовно, універсалістські тенденції виявляються в кожній національній культурі залежно від конкретних складових історичного досвіду народу, його ментальності, соціального устрою та економічного укладу, що створює в кожному конкретному випадку особливу культурну ситуацію. Зокрема, в ХХ ст. виразно виявилися дві тенденції. З одного боку, криза духовності, яка характеризується передусім відчуженням мас від культурних надбань нації зокрема та людства взагалі, витісненням духовних цінностей на периферію людської свідомості, пануванням стереотипів масової псевдокультури. З іншого боку, посилюється протилежний процес, пов'язаний із прагненням частини суспільства повернутися до лона культури, зробити своє буття дійсно одухотвореним.

Студентам необхідно проаналізувати ті соціально-політичні потрясіння ХХ століття, які спричиняють сприйняття культури як панацеї, єдиної рятівної сили, спроможної розв'язати гордіїв вузол проблем сучасного людства. При цьому слід пам'ятати, що індустріалізація культури являє собою одну з закономірностей даного століття. Наслідки цього процесу суперечливі в духовному відношенні. Розвинута, з одного боку, техніка репродукування та тиражування робить мистецтво доступним для широкої аудиторії. З іншого - загальнодоступність творів мистецтва перетворює їх на предмет побуту, знецінюючи їх. Полегшеність та спрощеність сприйняття робить не потрібною внутрішню підготовку до спілкування з мистецтвом, що різко знижує його вплив на розвиток особистості. З технічними можливостями відтворення мистецьких творів пов'язана й небезпека поширення "псевдокультури", морально та естетично шкідливої, різноманітного кітчу, розрахованого на невибагливого масового споживача. На жаль, для більшості країн

світу, в тому числі й для України, ця небезпека вже перетворилася в загрозу реальність.

Протягом усього ХХ ст. відбувається поступовий занепад традиційних релігійних засад культури в масовій свідомості. Передусім це виявляється у концептуальних християнських моральних вимогах любові до Бога та любові до ближнього.

2. Однією з характерних рис культурного життя ХХ ст. є виникнення та поширення модернізму. Він виникає як своєрідна світоглядна та художньо-естетична реакція на поглиблення духовної кризи суспільства. При цьому модернізм заперечує можливості попередньої культури протистояти руйнівним силам. Звідси різкий, а іноді й войовничий антитрадиціоналізм модернізму, що інколи набуває бунтівних та екстравагантних форм виявлення. Філософсько-світоглядними підвалинами модернізму були ідеї ірраціоналістичного волюнтаризму німецьких філософів Артура Шопенгауера (1788 - 1860) та Фрідріха Ніцше (1844 - 1900), інтуїтивізму французького мислителя Анрі Бергсона (1859 - 1941), психоаналізу австрійського філософа та лікаря-психіатра Зігмунда Фрейда (1856 - 1939) та швейцарського психолога Карла Густава Юнга (1875 - 1961), екзистенціалізму французьких філософів та письменників Жана Поля Сартра (1905 - 1980), Альбера Камю (1913 - 1960) та німецького мислителя Мартіна Хайдеггера (1889 - 1976). Важливе значення для світоглядних засад модернізму мала й феноменологія німецького філософа Едмунда Гуссерля (1859-1938). Творчість усіх цих мислителів становить "золотий" фонд новітньої філософії, а разом з нею й сучасної культури, їхні роздуми про трагедію та крах традиційного гуманізму, історичну безвихідь, у якій опинилося людство, складний та суперечливий характер спілкування людини з навколишнім світом, її відчуженість від нього ж примусили людство багато в чому переглянути свої погляди на світ і місце людини в цьому світі. Зокрема, в художніх творах, естетичних трактатах та публіцистичних деклараціях модерністів найчастіше порушується проблема абсурдності світу, самотності та приреченості людини. Навіть ті твори модерністів, де домінують світлі, елегантні або навіть радісні емоції (наприклад, живописця та графіка Марка Шагала, 1887 - 1985; нідерландського живописця Піта Мондріана, 1872 - 1944; російського композитора та диригента Ігоря Стравинського, 1882 -

1971; французького письменника Марселя Пруста, 1871 - 1922; англо-американського поета Томаса Еліста, 1888 - 1965; та ін.), просякнуті мотивами втрати зв'язків з реальністю, в них відчувається самотність митця, замкненого в колі своїх фантазій, спогадів та асоціацій.

Доктрину емоційно-колеристичного живопису сповідували паризькі фовісти (від франц. - дикі). Вони утверджували свого роду живопис "без правил", за що й отримали від критиків цю іронічну назву. До групи фовістів входили А. Матісс, А. Дерен, М. Вламінк, А. Марке та ін., їх об'єднувало прагнення до створення художніх образів винятково за допомогою яскравої відкритої барви, експресивних, напружених кольорових симфоній.

Експресіонізм, який виник у живописі, так чи інакше виявився у всіх видах мистецтва. Він посідав суттєве місце в німецькій та австрійській поезії (Г. Тракль, Ф. Верфель, ранній Й. Бехер). Риси експресіонізму притаманні прозі І. Франка та Ф. Кафки. Одним з провідних жанрів експресіонізму є публіцистична драма, або "драма крику", з її "вселенськими конфліктами", абстрагованим образом людини, уривчастою "телеграфною мовою", різкою пластикою (п'єси В. Хазенклавера, Г. Кайзера, Е. Толлерата ін.). Розквіт європейського експресіоналізму у цілому завершується на початку 30-х років. Але його ідеї та прийоми продовжують впливати на творчість різних за своїми поглядами діячів культури, адже експресіонізму була властива найхарактерніша для культури ХХ ст. риса - загострено-контрастне бачення світу.

Студентам слід згадати ще один художній напрям, який мав довгочасні наслідки та спричинив значний вплив на розвиток модерністського мистецтва, а саме кубізм (від франц. cube - куб). Він виник у Парижі також на початку століття. На думку деяких тогочасних теоретиків мистецтва, кубізм зробив "революційний переворот", такий самий, що його зазнав живопис у добу Ренесансу. Так само, як і експресіоністи, кубісти прагнули виразити свій внутрішній світ, вважаючи його єдиним джерелом творчого натхнення. Вони відмовилися від традиційних художніх засобів - передача тривимірного простору, атмосфери, світла, почали розробляти нові форми багатовимірної перспективи, які б дали змогу показати об'єкт усебічно, у вигляді безлічі площин, які перетинаються між собою, утворюючи напівпрозорі чотирикутники, трикутники, півкола. Все це, на думку кубістів, повинно не лише допомогти

глядачеві скласти панорамно об'ємне уявлення про об'єкт, але й показати вихідні форми речей. Конструктивна схожість усіх предметів, їхні взаємозв'язок та взаємодія - ось що в першу чергу цікавило та хвилювало кубістів. З кубізмом у різні часи пов'язувалася творчість багатьох митців, проте найголовнішу роль у становленні нового напрямку відіграли іспанець Пабло Пікассо (1881 - 1973) та француз Жорж Брак (1881 - 1963).

Розквіт сюрреалізму припадає на 1924-1938 рр. Найяскравішим представником сюрреалізму по праву вважається відомий іспанський художник Сальвадор Далі (нар. 1904 р.). Його картини являють собою ірраціональні комбінації суто реальних предметів, які мають натуралістичний вигляд або парадоксальним способом деформовані. Наприкінці 40-х років - початку 50-х усі школи західного мистецтва, зокрема сюрреалізм, були відсунуті на задній план абстракціонізмом (від лат. *abstractio* - далекий від дійсності). Найвідоміше визначення абстракціонізму належить апологету цього напрямку, французькому мистецтвознавцю та художнику М.Сефору. Він називав абстрактним будь-яке мистецтво, яке не містить у собі жодного нагадування про дійсність, жодного відгуку цієї дійсності. Це - "безпредметне" мистецтво. Дійсно, на полотнах абстракціоністів важко знайти щонебудь, що нагадувало б звичайний світ, що оточує людину. Апофеоз абстракціонізму сягає другої половини ХХ ст., але студентам треба згадати його витоки. Першим художником та теоретиком абстракціонізму вважається Василь Кандінський. У 1912 р. в книзі "Про духовне в мистецтві" він висловлює кредо абстракціонізму. Переконаний ідеаліст, людина з яскраво вираженими релігійними почуттями, В. Кандінський не приймає дійсності, вважаючи, що митцю не потрібне те, що його оточує. Єдиний предмет творчості, що заслуговує на увагу митця, - це його власний духовний світ, стан власної душі. Символами цього стану можуть бути лише "чисті", взяті самі по собі, лінії, барви, форми.

Нове покоління абстракціоністів, яке прийшло в мистецтво після другої світової війни (Дж. Поллок, В. де Кунінг та ін.), продовжуючи пошуки абстракціоністів початку століття, розробило нові прийоми та засоби. Зокрема, американський живописець Джексон Поллок (1912 - 1956) став засновником "абстрактного експресіонізму". Акцент він зробив на самому процесі художньої творчості, який стає самоціллю. Звідси бере початок так званий

живопис - дія. В процесі роботи художник хаотично, імпульсивно накладає фарби на полотно. Для цього використовуються не лише пензлі, але й палиці, ложки тощо. Все це відповідало принципу психологічного автоматизму, який застосовувався і в сюрреалізмі.

Поглиблення культурної кризи призвело до появи нових форм авангардизму в останній третині ХХ ст., які навіть власними адептами тлумачаться як антимистецтво. Умовно їх можна об'єднати в поняття "концептуальне мистецтво" (від англ. concept - поняття, ідея, загальне уявлення.) Концептуальне мистецтво розглядається як засіб демонстрації понять, які застосовуються в різних галузях знання: філософії, соціології, антропології тощо, наприклад, "рух", "поняття", "пуста форма", "умовність", "художник". Для ілюстрації понять застосовуються різноманітні матеріали: літературні тексти, графіки, людське тіло, відео-записи, природні об'єкти, промислові вироби. Залежно від використання того чи іншого матеріалу в концептуальному мистецтві можна вирізнити такі течії, як боді-арт, ленд-арт, перформенс-арт, відео-арт тощо.

3. Поряд з цим для ХХ ст. характерна поява "масової культури". Виникненню її сприяв розвиток засобів масової комунікації - газет, популярних журналів, радіо, грамзаписів, кінематографа. Все це, з одного боку, демократизувало культуру, відкривало до неї доступ масовій аудиторії, з іншого - зумовило проникнення в культуру комерційних інтересів, культура стала предметом бізнесу. Студенти мають розрізняти розвиток "масової культури" в Європі та США. В Європі "масова культура" (народні розваги, мистецтво жонглерів, мімів, гістріонів) завжди протистояла культурі офіційній, контрольованій державою та церквою. В США "масова культура" спершу пропагувала стереотипи й ідеї офіційної культури, основним регулятором якої стала реклама. "Масова культура" стала такою невід'ємною частиною культури американського суспільства, його культурної свідомості, що її вивчення переважає в системі американської вищої освіти. 56 % курсів США присвячені вивченню "популярних" видів культури (курси з телебачення, кіно, реклами, журналістики). Спираючись на власні естетичні принципи, свою систему естетичних ідей та механізмів, "масова культура" володіє високою, а часом і витонченою технікою. Головні засоби дії "масової культури" - імідж (образ), уявлення про речі та людей, - що

цілеспрямовано нав'язуються засобами масової інформації, зокрема рекламою. Імідж нерідко асоціюється з поняттям престижності, репутації. Студенти мають орієнтуватися серед досягнень новітньої світової літератури, театру, кіномистецтва, архітектури тощо.

Тестові завдання

1. Загальна назва художніх течій ХХ ст., що висували “мистецтво майбутнього”
 - а) модернізм
 - б) авангардизм;
 - в) футуризм.
2. Модний музичний твір у ХХ ст. отримав назву
 - а) бестселер;
 - б) шансон;
 - в) шлягер.
3. Найвидатнішим сюрреалістом вважається іспанський художник:
 - а) Антоніо Гауді;
 - б) Луї Арагон;
 - в) Сальвадор Далі.
4. Теоретиком контркультури є французький письменник, філософ і публіцист
 - а) Герберт Маркузе;
 - б) Жан Поль Сартр;
 - в) Фолкнер.
5. Картиною Пабло Пікассо “Авіньйонські дівчата” у 1907 році було започатковано:
 - а) фовізм;
 - б) кубізм;
 - в) експресіонізм.